

Saray Maura Maeso

EDUCACIÓ ENTRE REIXES

TREBALL FINAL DE GRAU

Dirigit per la Dr. Sofía Moya

Grau de Pedagogia

**UNIVERSITAT
ROVIRA I VIRGILI**

Tarragona

2021

Resum

L'educació en l'àmbit penitenciari és essencial per a la futura reinserció de les persones privades de llibertat. Aquesta, és un dret i una necessitat que fa que els presos i les preses puguin aprendre i desenvolupar els seus coneixements per tal d'afavorir la reeducació i la reinserció sociolaboral per a la seva posterior reincorporació a la societat. Per tant, en primer lloc, s'analitzarà la normativa sobre el dret d'educació d'adults en els centres penitenciaris.

En segon lloc, veurem les diferències més significatives de gènere que existeixen, així com dels infants que neixen a les presons.

En tercer lloc, s'identificarà quines són les funcions del pedagog/a en els centres penitenciaris.

Per últim, a través de la revisió bibliogràfica i les entrevistes realitzades, treure les meves hipòtesis, conclusions i propostes.

Paraules clau: educació, centres penitenciaris, reinserció.

Resumen

La educación en el ámbito penitenciario es esencial para la futura reinserción de las personas privadas de libertad. Esta es un derecho y una necesidad que hace que los presos y las presas puedan aprender y desarrollar sus conocimientos para favorecer la reeducación y la reinserción sociolaboral para su posterior reincorporación a la sociedad. Así pues, en primer lugar, se analizará la normativa sobre el derecho de educación de adultos en los centros penitenciarios.

En segundo lugar, veremos las diferencias más significativas de género que existen, así como de los niños que nacen en las prisiones.

En tercer lugar, se identificará cuáles son las funciones del pedagogo/a en los centros penitenciaris.

Por último, a través de la revisión bibliográfica y las entrevistas realizadas, sacaré mis hipótesis, conclusiones y propuestas.

Palabras clave: educación, centros penitenciaris, reinserción.

Abstract

The education in the penitentiary environment is key for the future reinsertion of the inmates. This is a right and a necessity that gives the inmates the ability to learn and develop their knowledge in order to favor their socio-labor re-education and reinsertion in the society. Therefore, firstly, we will analyze the normative about the penitentiary center adults education rights.

Secondly, we will see the most significant gender differences, furthermore the childs who are born in prison.

Thirdly, we are going to identify the pedagogue functions inside the penitentiary centers.

Finally, through the bibliographic review and the interviews performed, develop my own hypothesis, conclusions and proposals.

Key words: education, penitentiary centers, reinsertion.

ÍNDEX

1. Introducció	5
2. Objectiu de la investigació	7
3. Hipòtesis.....	7
4. Preguntes de recerca.....	7
5. Marc Teòric.....	8
5.1 Educació d'adults	8
5.2 L'educació en els centres penitenciaris.....	9
5.3 Els centres penitenciaris	14
5.4 Dones recloses en els centres penitenciaris	26
5.5 Naixements dintre d'un centre penitenciari	30
5.6 El pedagog/a en el centre penitenciari.....	32
5.7 L'educació emocional als centres penitenciaris	34
6. Marc metodològic	38
7. Resultats.....	40
8. Conclusions i propostes de millora.....	42
8.1 Consideracions ètiques	43
8.2 Línies d'investigació futures.....	44
9. Referències.....	45
10. Annexes.....	47
10.1 Entrevista 1	47
10.2 Entrevista 2	53
10.3 Declaració responsable	56

ÍNDEX DE FIGURES

Figura 1. Àmbit de la formació de les persones adultes (Departament de Justícia 2011).	12
Figura 2. Matriculacions i interns matriculats en ensenyaments escolars curs 2021. (Departament de Justícia).	13
Figura 3. Descriptors d'activitat delictiva 2020 (Departament de Justícia, elaboració pròpia).	25
Figura 4. Nombre de dones recloses en centres penitenciaris 2019-2020 (Departament de Justícia).	26

ÍNDEX DE TAULES

Taula 1. Disseny de la recerca.....	39
-------------------------------------	----

1. Introducció

Aquest treball té el propòsit d'investigar l'educació que s'imparteix dintre de l'àmbit penitenciari de Catalunya per tal de detectar quines mancances hi existeixen en aquesta.

A través de la revisió de diversos articles, una entrevista a un docent i a una pedagoga d'un centre penitenciari de Catalunya, podrem detectar quines són les necessitats educatives, personals i emocionals.

La figura del pedagog/a en un centre penitenciari està desapareixent a poc a poc, per tant, també li dedicaré un espai on veurem quina és, o quina hauria de ser, la seva aportació en aquestes institucions.

Tot i que no hi ha moltes fonts que parlin sobre el pedagog/a en els centres penitenciaris i és un tema poc tractat, el meu interès perquè aquest/a hi pugui formar part bé de fa molts anys per motius intrínsecs. El pedagog/a és un element fonamental per generar un procés de canvi educatiu en les persones, grups i comunitats a partir de la intervenció, disseny, anàlisi i planificació (Rodríguez, 2014).

Per tant, el pedagog/a és un element essencial per al procés de canvi i reeducació en les persones empresonades, ja que de totes les funcions que realitza, és qui analitza, organitza i desenvolupa tots els tallers formatius i d'orientació per a la futura reinserció de les persones empresonades.

Pel que fa a l'estructura del treball, després d'aquesta introducció veurem quins són els objectius de la investigació, la hipòtesi i les preguntes de recerca.

En el segon apartat veurem el marc teòric, on es durà a terme l'explicació del terme d'educació d'adults i una anàlisi de l'educació en els centres penitenciaris. Tanmateix, en aquest mateix apartat farem un breu recorregut dels centres penitenciaris al llarg de la història. Tot seguit, també aprofundirem sobre la situació de les dones recloses i els infants nascuts en aquestes institucions. Per últim, també he inclòs en aquest apartat les funcions del pedagog/a en el centre penitenciari i he parlat sobre la importància de treballar l'educació emocional.

En el tercer apartat, tenim el marc metodològic, on farem una breu contextualització del centre penitenciari on hem centrat l'atenció i el disseny de la recerca. A continuació, tenim els resultats de la investigació i per últim les conclusions i propostes.

Ja per acabar el treball, he inclòs línies d'investigació futures. A continuació es troben les diferents fonts bibliogràfiques consultades, formades per articles i llibres. En últim lloc, separat del cos del treball, es troben els annexos on s'han ajuntat dues entrevistes realitzades a personal d'un centre penitenciari i la declaració responsable sobre els aspectes ètics.

Contextualització i justificació

La pedagogia és una carrera amb múltiples sortides laborals, per tant, el món dels pedagogs/es és molt ampli. Tot i això, en la nostra universitat, no s'ha incidit molt en què aquests professionals poden aportar els seus coneixements i destreses en els centres penitenciaris, per tant, existeix un desconeixement de quines serien les funcions dels pedagogs/es en aquests tipus d'institucions. Així doncs, el motiu principal que m'ha impulsat a escollir aquest tema per a la investigació del Treball Final de Grau és la necessitat de la intervenció del pedagog/a en els centres penitenciaris. Com a futurs professionals, hem de donar-nos a conèixer en aquest àmbit de treball, ja que a partir de la nostra intervenció en aquest, podrem oferir una resposta adequada a les necessitats socioeducatives de manera individualitzada als reclosos.

Tanmateix, a través de la revisió bibliogràfica i les entrevistes realitzades a un docent i a una pedagoga d'un centre penitenciari de Catalunya, podré examinar el rol que té cadascun d'aquests en les seves tasques i realitzar una comparació amb els documents analitzats per tal de poder contestar a la meva hipòtesi i objectius del treball.

Cal dir que durant la cerca d'informació, podem destacar la poca informació que hi ha respecte a els centres penitenciaris, sobretot referent l'educació que s'imparteix en aquests. Alguns dels documents revisats s'apropen més al camp jurídic, psicològic, de salut, històric, etc. Però des de la ciència pedagògica hi ha una carència quasi absoluta de treballs científics.

Segons García y Trías (1977, p.17), "a nadie se le enseña a vivir en sociedad si se le aparta de ella". Així doncs, com a futurs pedagogs/es la nostra missió és contribuir al desenvolupament i creixement de les persones, grups i comunitats tot treballant conjuntament amb tot l'equip interdisciplinar.

2. Objectiu de la investigació

Donada l'escassetat de recerca sobre l'educació emocional en els centres penitenciaris, el principal objectiu d'aquest estudi és analitzar l'educació que s'imparteix en aquests centres i específicament comprovar si els presos i preses reben una educació integral, tot i centrant-nos amb l'educació emocional.

D'aquest objectiu general, els objectius específics són els següents:

- Quines són les característiques de l'àmbit educatiu del centre penitenciari i els principals trets distintius.
- Analitzar les necessitats educatives de les persones que compleixen condemna en un centre penitenciari.
- Esbrinar si existeixen diferències de gènere en els centres penitenciaris.
- Quina hauria de ser l'aportació d'un pedagog/a en el procés d'aprenentatge en un centre penitenciari per cobrir l'educació emocional.

3. Hipòtesis

La hipòtesi d'aquesta recerca és que no es treballa suficientment l'educació emocional en els centres penitenciaris de la Comunitat Autònoma de Catalunya.

4. Preguntes de recerca

- Quines són les característiques específiques dintre del centre del sistema educatiu en un centre penitenciari?
- Es treballa l'educació emocional en els centres penitenciaris?
- Quines són les necessitats educatives de les persones que compleixen condemna en un centre penitenciari?
- Existeixen diferències de gènere en el sistema educatiu?
- Quina hauria de ser l'aportació d'un pedagog/a en el procés d'aprenentatge en un centre penitenciari per així poder cobrir l'educació emocional?

5. Marc Teòric

5.1 Educació d'adults

L'any 1976, a Nairobi, es va definir l'educació d'adults de la següent manera:

“L'expressió “educació d'adults” designa la totalitat dels processos organitzats d'educació, sigui quin sigui el contingut, el nivell i el mètode, siguin formals o no formals, o que es perllonguin o que es reemplacin en forma d'aprenentatge professional, gràcies als quals, les persones considerades com a adults per la societat a la qual pertanyen, desenvolupen les seves aptituds, enriqueixen els seus coneixements, milloren les seves competències tècniques o professionals o els donen una nova orientació, i fan evolucionar les seves actituds o el seu comportament en la doble perspectiva d'un enriquiment integral de l'home i una participació en un desenvolupament socioeconòmic i cultural equilibrat i independent” (Bustillo, 2003).

Segons l'article 27 de la Constitució Espanyola:

1. Tots tenen el dret a l'educació. Es reconeix la llibertat d'ensenyament.
2. L'educació tindrà per objecte el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i llibertats fonamentals.
3. Els poders públics garanteixen el dret que assisteix als pares perquè els seus fills rebin la formació religiosa i moral que estigui d'acord amb les seves pròpies conviccions.
4. L'ensenyament bàsic és obligatòria i gratuïta.

Per tant, tota persona té dret a rebre una educació i a tenir accés a la formació professional i permanent.

La Llei 12/2009, del 10 de juliol, d'educació ens diu que l'educació és un dret de totes les persones, reconegut en el nostre ordenament jurídic i en l'ordenament internacional. L'exercici d'aquest dret s'ha de garantir al llarg de tota la vida i atenent totes les facetes del desenvolupament personal i professional.

Així mateix, l'article 25.1 de la Constitució determina que les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat restaran orientades vers la reeducació i la reinserció social, i també, a l'apartat 2 del mateix article, reconeix d'una forma

específica a les persones internes dels centres penitenciaris el dret a la inserció social, a l'accés a la cultura i al seu desenvolupament integral (Departament d'Educació, 2009).

Així, la Llei orgànica general penitenciària, a l'article 55, estableix que en cada centre penitenciari ha d'haver-hi una escola i que els ensenyaments que s'hi imparteixin s'han d'ajustar tant com sigui possible a la legislació vigent en matèria educativa. Així mateix, a l'article 59, s'afirma que el tractament penitenciari consisteix en el conjunt d'activitats directament adreçades a aconseguir la reeducació i la reinserció social de les persones internes (Departament d'Educació, 2009).

L'article 69 estableix que l'educació d'adults té per finalitat fer efectiu el dret a l'educació en qualsevol etapa de la vida, amb els objectius que la mateixa Llei determina, i concreta els àmbits que han d'incloure els programes de formació d'adults. D'altra banda, l'article 70 preveu que l'educació d'adults s'ofereix en les modalitats d'educació presencial i d'educació no presencial, els centres en els quals es pot impartir i els requisits per a l'accés a aquests ensenyaments. Finalment, l'article 71 regula el marc per a la col·laboració amb els ens locals en l'educació d'adults (Departament d'Educació, 2009).

5.2 L'educació en els centres penitenciaris

L'educació en un context de reclusió, és una acció de corresponsabilitat on es permet una nova oportunitat que potser li va ser negada molt abans de la seva reclusió, és a dir en la seva vida en llibertat. Per tant, l'educació als centres penitenciaris a banda de ser un dret humà, ha d'afavorir al desenvolupament integral de la persona i a la millora de la seva qualitat de vida.

A més, l'educació permet reduir la situació de vulnerabilitat i genera autonomia en la població penitenciària. Tanmateix, això no garanteix que no tornin a cometre delictes o reduir la reincidència; l'educació en presons busca millorar les possibilitats i és un factor important, juntament amb els aspectes de tenir salut, treball, habitatge, família entre altres (Sierra, W. F. & Farías, B. E., 2015).

L'educació formal no ha de ser l'única que arribi a la població penitenciària, la proposta educativa ha d'incloure, a més de la formació general, la formació per al treball. En altres paraules, ha d'introduir als estudiants en qüestions relacionades amb l'autoocupació, la generació d'emprenedories productives i el cooperativisme. Aquesta

combinació entre l'educació formal i l'educació per al treball i desenvolupament humà, brinda més oportunitats per a continuar amb una bona projecció laboral i per tant un millor projecte de vida. Ara bé, també dins dels establiments de reclusió es brinden oportunitats perquè la població penitenciària aconseguixi un nivell professional, però són molt pocs els que arriben a culminar una carrera professional, per diverses raons: pels trasllats, el temps de la condemna, la redempció de pena i moltes vegades per raons econòmiques (Sierra, W. F. & Farías, B. E., 2015).

L'àmbit de formació de persones adultes inclou totes les activitats que conformen la formació reglada segons les directrius i línies curriculars d'adults establertes pel Departament d'Ensenyament i adaptades a les necessitats i recursos de l'entorn penitenciari.

La formació de persones adultes ha de ser entesa com a formació general i compensadora en relació amb el desenvolupament i les exigències de la societat actual. Ha de representar una bona base d'habilitats i de coneixements i permetre l'accés a tots els nivells del sistema educatiu i a noves modalitats que puguin sorgir en el futur. Aquest àmbit el desenvolupen els mestres i professors del Departament d'Ensenyament que presten el seu servei als centres penitenciaris (Departament de Justícia, 2011).

Els ensenyaments inicials i bàsics tenen com a objectiu que els destinataris adquireixin el grau de competència mínima en les àrees de llengua catalana, llengua castellana, llengua estrangera i les tecnologies de la informació i la comunicació per desenvolupar-se en la societat actual.

- **Formació Instrumental:** consta de 3 nivells:

- 1) FI 1: alfabetització per la gent que no sap llegir ni escriure. Seria com un 1r i 2n de primària. L'aprenentatge s'ha de centrar en l'adquisició dels mecanismes fonamentals de lectura i escriptura i de càlcul, a més de nocions elementals sobre l'entorn social i natural.
- 2) FI 2: seria com un cicle mitjà, 3r i 4t de primària. L'objectiu central és consolidar aquests mecanismes i adquirir els elements essencials dels coneixements que expliquen l'entorn.
- 3) FI 3: seria com un cicle superior, 5è i 6è de primària. S'amplien els coneixements anteriors fins a assolir els objectius generals del cicle.

Cada nivell inclou tres àrees de coneixement: àrea de llengua, àrea de matemàtiques i àrea de ciències socials i naturals.

- **GES:** destinat a aquella gent que vol treure's la titulació de l'ESO. Està repartit amb dos cursos, GES 1 (que seria 1r i 2n de l'ESO) i GES 2 (que seria 3r i 4t).

El cicle d'educació secundària per a les persones adultes s'organitza en àmbits, i aquests, en mòduls. S'entén per àmbit un conjunt d'àrees de coneixement afins i complementàries. S'entén per mòdul una unitat de programació que s'ha de poder desenvolupar en 35 hores de treball. Les àrees de coneixement establertes s'agrupen en els tres àmbits següents:

a) Àmbit de la comunicació, que inclou les àrees de les llengües oficials i de la llengua estrangera, així com la literatura i l'educació visual i plàstica i la música, en els seus aspectes comunicatius.

b) Àmbit de les ciències socials i de la participació, que inclou les àrees de ciències socials i d'educació visual i plàstica i de música, en els seus aspectes geogràfics, històrics i socials.

c) Àmbit de les matemàtiques, de la ciència i de la tecnologia, que inclou aquestes àrees i la d'educació física, en l'aspecte de coneixement del propi cos i de consolidació d'hàbits saludables, així com l'educació visual i plàstica en els seus aspectes tecnològics (Departament de Justícia, 2011).

En aquest currículum hi són presents de manera transversal l'educació per a la pau, per a la salut, per a la igualtat d'oportunitats d'ambdós sexes, l'educació ambiental, l'educació per al consum, l'educació vial, l'educació ètica i cívica, l'educació per a l'orientació laboral i l'educació per a la convivència multicultural. Per a cadascun dels àmbits, els mòduls, independents i coordinats entre ells, s'organitzen en tres nivells: mòduls comuns, mòduls opcionals i mòduls oberts (Departament de Justícia, 2011).

Un cop obtenen el GES, poden accedir a **Cicles Formatius** o fer **Batxillerat** a través del IOC (Institut Obert de Catalunya) de forma telemàtica. Apart d'això, també poden estudiar la prova d'accés per a la Universitat per a majors de 25 o 45 anys a través de la UNED, on després podran fer la **carrera universitària** allí mateix, o a través de la UOC (que és una novetat des de fa 2 anys).

Tota aquesta oferta formativa seria la part més formal, ja que a través d'aquestes poden obtenir titulacions acadèmiques.

Després, estaria la part més informal, on el mateix centre de formació d'adults ofereixen cursos de català, castellà i anglès i COMPETIC (informàtica). Cadascun d'aquests cursos constaria de 3 nivells.

Figura 1. Àmbit de la formació de les persones adultes (Departament de Justícia 2011).

Matriculacions i interns matriculats en ensenyaments escolars

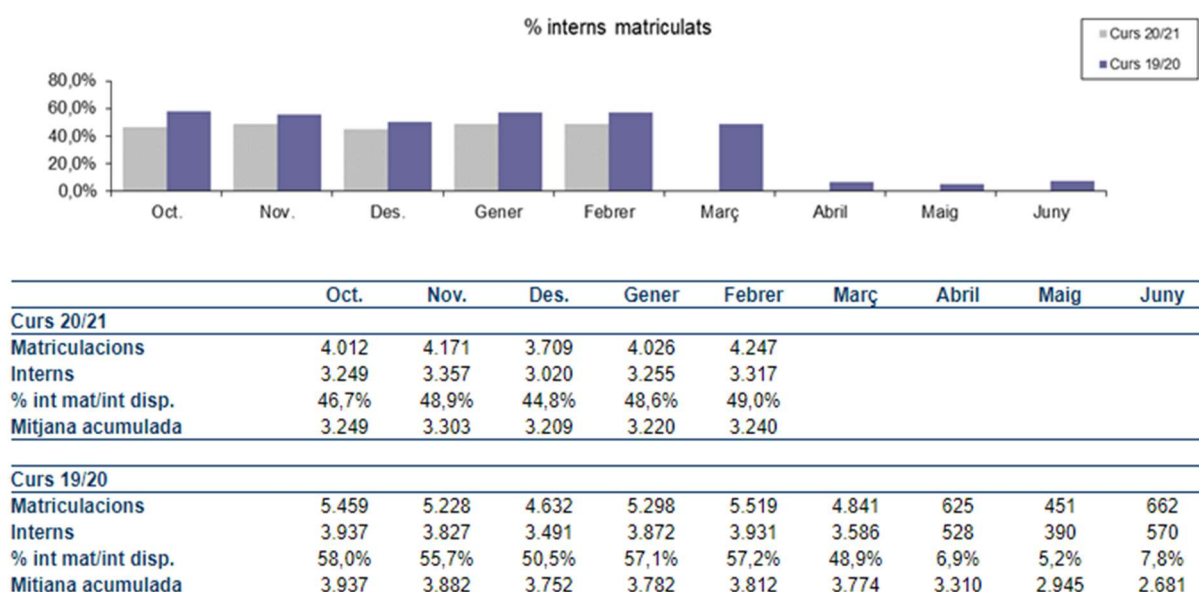

Figura 2. Matriculacions i interns matriculats en ensenyaments escolars curs 2021. (Departament de Justícia).

Segons les dades de la figura 2 d'ensenyaments del Departament de Justícia, aquest representa els presos i les preses matriculats en formació instrumental, educació secundària, batxillerat, formació professional, estudis universitaris (inclou accés), llengua castellana, llengua catalana, idiomes estrangers i informàtica. Com podem observar, aquest any les xifres han disminuït considerablement, ja sigui per un nombre més baix d'interns o, per l'afectació de la COVID-19.

L'aspecte formatiu (tant educatiu com laboral) en els reclusos és generalment qüestionable. Els interns manquen de recursos educatius, tenen un nivell baix i antecedents de fracàs escolar. Gran part d'aquestes mancances es deuen a les situacions de desavantatge social, cultural, educativa, econòmica i social o als estils de vida que han tingut en les seves famílies d'origen i que es caracteritzen per una estructura i una organització escasses amb estàndards que considerem 'normalitzats' (Añaños-Bedriñana, 2013).

Es parteix de la premissa que la reeducació es realitza a fi que el reclus pugui reinserir-se en la societat, i es plasma en el tractament penitenciari. D'altra banda, es reconeix a la presó com l'únic àmbit per a reeducar i reinserir als presos. Atesa la normativa penitenciària, ser partícip de l'escola d'adults per així poder rebre educació de caràcter formal és voluntari, però la reeducació i la reinserció són drets

fonamentals. Per tant, com a futurs professionals, hem de saber motivar i incentivar als reclosos al fet que augmentin les seves capacitats educatives per a quan siguin posats en llibertat puguin rebre una feina digna i poder començar de nou per poder refer la seva vida.

Segons Morata i Garrido (2012), actualment hi ha un 70% de reincidència. A Catalunya, tenim 145 presos per a cada 100.000 habitants, mentre que a Alemanya en tenen 85. Estem ben a prop de tenir percentatges semblants als països d'orient. Així doncs, el sistema Judicial i de presons aconsegueix l'objectiu que proposa la Constitució (article 25.2) de reeducar i reinserir socialment als presos?

Segons Casado i Ruano (2018), l'educació en els centres penitenciaris pot tenir tres objectius immediats que donen compte de les diferents opinions sobre la finalitat del sistema de justícia penal: mantenir als presos ocupats profitosament, millorar la qualitat de la vida en la presó i aconseguir un resultat útil (ofici, coneixements, comprensió, actituds socials i comportament) que perduri més enllà de la presó i permeti l'accés a l'ocupació o a una capacitació superior. Els dos últims objectius formen part d'un objectiu més ampli de reintegració social i desenvolupament del potencial humà.

5.3 Els centres penitenciaris

Un dels primers assumptes a tractar serà la definició de presó tal com l'entenem avui. Segons López (2012, p. 402), "apreciem que hi ha diversos antecedents del que avui entenem per presó o pena, atès que "llocs on retenir o custodiar a les persones culpables" han existit sempre, i el que ha anat evolucionant de manera progressiva ha estat el criteri que d'aquests llocs s'ha tingut".

D'aquesta cita es desprèn que encara que sempre han existit edificis o instal·lacions en les quals retenir o potser, mantenir allunyats a uns certs individus de la societat, l'objectiu principal d'aquests era mantenir als reclusos vigilats fins que aquests rebessin la pena capital. No obstant això, la idea principal d'aquestes era el càstig i no l'educació.

Amb el pas dels anys aquesta concepció de les presons va anar canviant fins a convertir-se en els centres de reinserció i reeducació que són avui. El desencadenant d'aquest canvi de prisma va ocórrer en el segle XVII, a partir del qual, en el segle XVIII va donar principi l'existència de les penes privatives de llibertat (López, 2012).

Així doncs, tractarem de donar un context històric al concepte de presó i intentarem donar un context social i antropològic a cadascun d'aquests passos històrics amb la fi, d'entendre millor les motivacions que han portat a les presons de ser centres de càstig i custòdia, a centres de reinserció amb una funció social concreta (López, 2012).

Antecedents de la presó a Europa fins al segle XVII

Grècia i Roma

La primera que analitzarem serà l'antiga Grècia, on es van utilitzar com a presons pedreres abandonades. Això feia que la persona quedés abandonada en aquestes cavitats en la roca a la mercè dels canvis meteorològics i sense resguard.

Cal destacar que, en la mateixa Grècia es troben les primeres tendències a la privació de llibertat, consistint aquesta en la retenció de deutors fins a aconseguir el pagament dels seus deutes i així evitar la fugida d'aquests. Posteriorment, el creditor podia exercir el dret d'esclavitzar al deutor o retenir-lo a pa i aigua (López, 2012).

A Roma, trobem una continuïtat respecte a la situació a Grècia. Si bé podem destacar uns certs avanços generals. Les presons van continuar sent centres de càstig on l'individu era normalment tractat amb crueltat en els càstigs i desídia en les seves necessitats. Els canvis principals els trobem en l'organització d'aquestes presons. Per primera vegada, trobem la figura de funcionaris destinats al correcte funcionament de la presó (López, 2012).

A part, a Roma, van existir altres tipus de presó que donaven diferents serveis a la societat romana. Se sap que va existir la presó preventiva i la presó per deutes (amb un funcionament similar a l'establert durant el període hel·lènic). Com a penes trobem l'esclavitud com a Grècia, no obstant això, per primera vegada els esclaus tenien el seu propi local destinat a aquest efecte. A més, aquesta presó era de caràcter privat (López, 2012).

Finalment, a Roma, trobem l'aplicació de treballs forçats, principalment pedreres o mines de sofre. Si el delicte es considerava més lleu la pena podia ser més laxa i per tant es forçava el treball en destins menys perillosos, neteja de clavegueram, arranjament de vies o tasques en banys públics (López, 2012).

Edat mitjana

A la llei germànica s'aplicaven dos principis, el de justícia segons la llei del Talió i la venjança de sang. I, el principi d'utilitat, és a dir, no prescindir de braços útils.

Aquesta influència germànica al costat de la influència de la llei romana i l'extensió de les creences cristianes, marquen l'Edat mitjana en general i l'Alta Edat mitjana en concret. Així doncs, aquestes idees van aconseguir una considerable reducció de les penes de mort, estenent-se així les penes corporals (càstig físic i amputació de membres) i la pena privativa de llibertat (López, 2012).

Clarament, el caràcter feudal de l'Edat mitjana propiciava que les presons quedessin relegades a estaments socials més baixos mentre que, les condemnes d'estaments més alts, es caracteritzaven pel pagament de multes o espècies. Les penes privatives de llibertat continuaven consistint en mesures per a assegurar la no convivència dels reus amb la resta del poble. Aquestes condemnes es duïen a terme en els calabossos i subterranis dels castells, fortaleses, palaus... (López, 2012).

Conforme avança aquest període apareixen diverses presons de custòdia amb un objectiu diferent a l'anterior. Aquestes es diferenciaven entre presons d'Estat, en les quals es trobaven presos que s'havien oposat al poder real. I, presons eclesiàstiques, destinada a sacerdots i religiosos buscant la redempció mitjançant la meditació i la penitència.

Finalment, en la Baixa Edat mitjana, la presó es concebrà com una institució preventiva i de veritable pena. Es mantenen les presons eclesiàstiques per a delictes religiosos sent aquestes principalment monestirs. Aquestes penes eren normalment temporals. I, d'igual forma que en l'imperi romà, es mantenen els treballs forçats i la presó per a deutors (López, 2012).

No obstant això, al final d'aquesta etapa comencen a sorgir al voltant del món nombrosos textos conforme als drets humans fonamentals. Aquestes noves idees marcaran el canvi respecte al sistema penitenciari posterior i justificaran els canvis en el segle XVII i XVIII abans nomenats.

Edat moderna

A l'Edat Moderna, comencem a trobar canvis substancials respecte a la mentalitat anterior. A Espanya, per exemple, en els segles XVI i XVII van començar a aparèixer diverses institucions d'assistència social amb la finalitat de tutelar a presos, antics reus i/o menors esgarriats. Malgrat no haver-hi edificis destinats exclusivament a la retenció de presos podem destacar la separació per gèneres, destinant-se generalment a les dones a galeres (López, 2012).

Malgrat aquests canvis, les presons continuaven sent principalment centres d'escarment i no de correcció. Però, comencen a aparèixer cases de treball, centres

on es feien treballs forçats en els quals els treballadors constaven d'una millor qualitat de vida i, les tasques realitzades eren més amenes, i física i mentalment, menys exigents (López, 2012).

Finalment, trobem en la llei anglesa el concepte de deportació. L'objectiu que motivava aquesta idea era el d'aconseguir que els reus fossin útils en altres parts de la nació.

Segle XVIII i Actualitat

Segle XVIII

Com s'ha comentat anteriorment, és en el segle XVIII on es propicia el gran canvi dins dels sistemes penals Europeus. Els establiments penals tal com es venien coneixent estaven pensats per a destruir a la persona, i no per a tractar de millorar la seva conducta. Sorgeix aquí l'Il·luminisme penal (López, 2012).

Si bé aquest canvi de prisma és essencial per a l'avanç del sistema penal que avui coneixem, es continuen mantenint diferències entre nobles i plebeus, a més de que es distingeixen entre presons preventives (presó) i presons punitives (arsenals i presidis).

La idea del "contracte social" fomenta nombrosos canvis entre ells l'extensió de la idea que les penes han de ser proporcionals al delictes, ràpides, el menys rigoroses possible i segures. La pena és necessària perquè és necessari modificar la conducta del delinqüent, per tant, trobem primers indicis d'individualisme i llibertat. La gent tria les seves accions, no interfereixen altres explicacions teològiques (López, 2012).

En el segle XVIII trobem la teorització de la frenologia. Aquesta és la creença que la forma del cap i l'estructura cerebral fomenten uns certs comportaments i inclinacions socials. Aquesta intenta explicar les conductes antisocials i delictives. Actualment es troba desbancada però, suposa el primer intent de donar una explicació no teològica als comportaments dels criminals i presos (López, 2012).

Voltaire (cit. López, 2012), diu sobre la legislació penal "[...] els jutges siguin els primers esclaus de la llei i no els àrbitres [...], que les lleis siguin simples, uniformes, fàcils d'entendre per tot el món [...], que el que és veritable i just en una ciutat no resulti fals i injust en una altra".

Així doncs, justifica, per primera vegada, l'ús d'un codi penal clar i de lliure disposició per als ciutadans. Això, haurà de facilitar que els ciutadans coneguin els seus drets i obligacions, evitant queixes respecte als judicis i, d'altra banda, facilitar el treball dels jutges evitant possibles judicis d'odi. Voltaire, de nou:

“un codi criminal és absolutament necessari, tant per als ciutadans com per als magistrats. Els ciutadans no hauran llavors de queixar-se mai dels judicis i els magistrats no hauran de témer incórrer en el seu odi: perquè no serà la seva voluntat la que condemni, serà la llei [...]”

Comencen al seu torn a haver-hi preocupació respecte a la poca o nul·la segregació dels reclusos. Tant per les diferències entre delictes comesos o fins i tot diferències intel·lectuals o físiques. Fins a, l'estat d'higiene o l'amuntegament en les cel·les i per tant de les malalties inherents (López, 2012).

Bentham (cit. López, 2012), proposa un règim revolucionari per al funcionament de les presons. En aquest destaquen tres punts:

1. Absència de sofriment corporal
2. Severitat (el reclús ha de trobar-se pitjor que en un règim de llibertat)
3. Economia (evitant despeses innecessàries)

Bentham (1747-1832), és el primer a proposar un sistema en el qual es fomenta l'absència completa de sofriment corporal. A més, aquest estaria organitzat segons sexe i classe social. Aquest establiment tindria com a objectiu treballar en la reforma moral i a proveir subsistència en la societat després de la condemna.

Aquesta idea, va derivar en diversos sistemes. Sent el primer el “filadèlfico”, en el qual es fomentava la no violència mitjançant l'aïllament total del pres. El reclòs havia de passar dia i nit en la seva cel·la, sense visites ni treball intentant fomentar la introspecció del reclús a la recerca del penediment. Aquest sistema, va ser ràpidament descartat i criticat. L'alt nivell de reclusió i la falta d'estímuls personals i socials, van desencadenar nombrosos suïcidis i brots de bogeria produint grans efectes destructius en la salut psíquica dels condemnats (López, 2012).

La tendència al càstig físic en les penes que es venia donant des de l'antiga Grècia, va fomentar un sistema el qual va ser físicament indolor però mentalment agonitzant. Aquesta situació va propiciar el reciclatge del model de Bentham creant el sistema “Auburn” en 1818. Aquest règim es caracteritzava per l'ús d'un sistema cel·lular nocturn però, fomentava una vida comunal i treballs durant el dia. No obstant això, es forçava als presos a mantenir silenci absolut propiciant càstigs corporals severos i en moltes ocasions freqüents a aquells que incomplissin aquest silenci. Aquest sistema va ser novament criticat ja que propiciava la deterioració de la personalitat i la des-socialització dels reus (López, 2012).

Finalment, aquesta evolució prèvia desencadena el sistema “progressiu” durant la primera meitat del segle XIX. Aquest sistema buscava un major dinamisme en les condemnes i atorgar una finalitat correctiva a aquesta. Aquest sistema es basava en la divisió del període de temps total de condemna en tres etapes, aquestes, anaven progressivament atorgant major llibertat al pres. Aquestes etapes eren:

- Prova en l'aïllament diürn i nocturn amb obligatorietat del treball
- Labor en comú amb la resta de presos de dia i aïllament de nit
- Llibertat condicional

A més, el sistema progressiu es trobava basat en:

- Conservar separats entre si als bons dels dolents (per conducta)
- No alterar la disciplina
- Ocupació contínua subjecta a tota classe de deures
- Constant vigilància dels penats
- Premis i càstigs distribuïts equitativament en funció de la conducta (López, 2012).

Per primera vegada, trobem el concepte de llibertat condicional, el tracte individualitzat i la millora progressiva de les condicions en funció del comportament de l'individu. Dins d'aquest sistema destaca el cas espanyol de Montesinos, en el penal de Sant Agustí de València. Es considera que gràcies a aquest cas es mantenen a Espanya lleis i conceptes com ara la reducció de penes per bona conducta o el compliment de la meitat de la pena imposada quan sigui superior a cinc anys abans d'accedir al règim obert (López, 2012).

Cal destacar que, al llarg del segle XVIII apareixen nombrosos escrits sobre els drets de l'home i el foment de l'individualisme. El pensament il·lustrat que va caracteritzar aquest període històric, va concebre la pena de presó com la forma més racional i justa d'aconseguir humanitzar un sistema penal que fins llavors buscava el càstig i no la reinserció. Tot aquest conjunt d'esdeveniments històrics va propiciar els diferents salts en el sistema penitenciari (López, 2012).

Segle XIX

Al llarg del segle XIX, els criminalistes tracten d'equiparar de manera sistemàtica la pena a la falta comesa, proporcionar garanties processals, independència jurídica, reduir la pena de mort, aconseguir la supressió del turment i de les penes corporals i implantar la pena de presó com a eix central de tots els sistemes penals. No obstant això, els criminalistes apunten la delinqüència a les necessitats de la pobresa, per tant

l'estat de pobresa de la població industrial necessitava que la presó continués tenint un efecte intimidatori. Així doncs, aquesta millora de condicions penals, en certa manera va propiciar alts i baixos que buscaven ajustar la duresa del sistema penal per a aconseguir un efecte dissuasiu i al seu torn mantenir els privilegis guanyats facilitant la reinserció social. Aquest segle es caracteritza per la progressivitat de la legislació penitenciària (López, 2012).

De manera consecutiva, es plantegen i executen diverses Ordenances i Lleis per a estandarditzar el sistema penal en tot l'estat. En 1834 es regulen les normes relatives al compliment de les penes. L'any 1835 es diferencien els presidis arsenals dels presidis civils, sent els primers dependència de Marina. El 1840 es planteja la idea de correcció i ensenyament, establint separacions dels penats per delicte, sexe i edat. El 1843 es reforma el sistema de "comptabilitat moral". En quant l'any 1849, les presons dependran de l'Administració civil i no de la militar. El 1866 es destaquen una sèrie de condicions que hauran de complir la ubicació de les presons en funció de les penes a complir (cadena temporal, presidi major, reclusió temporal...). Successivament, en 1869 i 1870, es defineixen i tipifiquen els diferents establiments penals del moment, com: dipòsits municipals; presons d'audiència; presidis i cases de correcció... El 1874 es crea una penitenciària política destinada únicament als reus polítics. I, l'any 1885, 1886 i 1888, s'introdueixen progressivament nous criteris de classificació que tenen en compte les circumstàncies personals dels presos penats i preventius (López, 2012).

Com hem anat definint en el paràgraf anterior, a la fi d'aquest segle, les institucions penitenciàries es converteixen en elements de reinserció. A més, en aquesta etapa, s'obre pas la idea de crear una sèrie de drets dirigits exclusivament al tractament dels reclusos. Imposant de manera general entre altres drets l'ús del sistema progressiu en tot l'estat (López, 2012).

En 1876, neix la primera institució dedicada a la reforma dels delinqüents joves a la presó d'Elvira (Nova York).

Així doncs, les funcions de la presó a la fi del segle XIX són:

- Correcció dels delinqüents que necessitin correcció i siguin capaces d'ella.
- Intimidació dels quals no requereixin correcció.
- Custodiar els delinqüents no susceptibles de correcció (López, 2012).

Segle XX

A principis del segle XX, trobem la construcció de la presó Model de Barcelona, l'any 1904. Un dels centres penitenciaris de més importància del moment.

Van seguir les diferents modificacions legals que venien donant-se al llarg del segle XIX, així doncs, sorgiren les inspeccions de presons, les estadístiques, els drets de comunicació amb familiars i la formació dels funcionaris de presons, convertint-se així en un ofici especialitzat i no tractant-se de simples carcellers com fins llavors (López, 2012).

Si bé, l'esperit havia canviat en gran manera en els últims segles, no és fins a 1903 on es dóna la transició des de la correcció al tractament. Es comença a parlar d'acció tutelar i s'imposen una sèrie de regles que facilitin el compliment d'aquesta funció social:

- Acció tutelar constant.
- Exercida individualment per cada penat.
- Que es tinguin en compte els antecedents i l'estat actual del penat i s'encamini per a la seva reintegració.
- Que s'apliqui de manera gradual (López, 2012).

És en aquest moment quan es conforma el concepte de tractament "salillista": permanència, individualització, historial i actualització de l'expedient i la divisió en diferents etapes (sistema progressiu). Així doncs, segons Lopez (2012, p.434), "El Reial decret de 18 de maig de 1903, estableix que els fins de la pena són exclusivament evitar el delictes, aplicant als delinqüents un tractament reformador". Queden exposades les idees de Rafael Salillas i Pedro Dorado Montero com el principal motor reformador del sistema penal (López, 2012).

En aquests anys, els criminòlegs proposen una solució múltiple a les causes que motiven els diversos delictes. És a dir, el delinqüent ho és per un conjunt plural de convergents causes biològiques, psicològiques, culturals, econòmiques i polítiques. Malgrat no aconseguir una definició clara d'aquestes causes del delictes, és clar veure que el paradigma s'ha canviat respecte a l'enfocament dels criminòlegs de l'etapa il·lustrada, proposant així un sistema més profund i complex, que destaca i té en compte un nombre major de variables (López, 2012).

L'any 1938, s'institueix de manera general i tipificada la reducció de les penes pel treball en reclusos per delictes no comuns i presoners de guerra, estenent-se el 1944 a tots els reclusos, ratificant així el sistema progressiu que es venia instaurant a Espanya. Posteriorment, l'any 1956 es reforma aquest sistema progressiu dividint-lo en quatre etapes que tot reclus havia de passar per a aconseguir la llibertat condicional: règim tancat, règim ordinari, règim obert i llibertat condicional (López, 2012).

És en aquest període, quan es comencen a donar congressos internacionals sobre dret penitenciari. Això fomenta l'intercanvi d'idees i experiències entre models penitenciaris que si bé, en la seva gran majoria, havien acollit el sistema progressiu, difereixen en execució i fins i tot interpretació d'aquest. Així mateix, en aquests congressos es plantegen altres necessitats i drets penitenciaris, com la necessitat de la intervenció del jutge en l'execució de les penes o la necessitat d'aconseguir un sistema carcerari concorde als drets humans (López, 2012).

L'any 1968, es torna a modificar el sistema penal permetent als penats passar directament al segon grau de llibertat sense passar pel primer. Aquesta idea serà reafirmada el 1977 en un nou Reial decret que a més proposarà canvis en els permisos de sortida dels reclusos, les visites íntimes i la supressió de cel·les de càstig, entre altres. Aquestes mesures, en la seva majoria, van fallar a causa de la insuficiència de mitjans i principalment a la rebel·lia dels presos (López, 2012).

Donat el context històric espanyol de l'època, després de la dictadura franquista arriba la constitució de 1978 i amb ella la Llei orgànica General Penitenciària, la base del nostre sistema penal actual. En aquesta s'estableixen unes "Regles Mímines per al Tractament dels reclusos" en aquest reglament s'estipulen per primera vegada unes condicions mínimes sobre les característiques essencials de la vida penitenciària (López, 2012).

Així, finalment, en la Constitució de l'any 1978 en l'article 25.2 el qual fa referència a la vida penitenciària: "Les penes privatives de llibertat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social i no podran consistir en treballs forçats. El condemnat a pena de presó que estigues complint la mateixa gaudirà dels drets fonamentals de la persona, a excepció dels quals es vegin expressament limitats pel contingut de la fallada condemnatòria, el sentit de la pena i la llei penitenciària. En tot cas, tindrà dret a un treball remunerat i als beneficis corresponents de la Seguretat Social, així com a l'accés a la cultura i al desenvolupament integral de la seva personalitat" (López, 2012).

El 1979, s'estableix la Llei General Penitenciària, d'aquesta s'entén que les presons són un mal necessari de la societat i diu en la seva exposició de motius: "el penat no és un ser eliminat de la societat, sinó una persona que continua formant part d'aquesta, fins i tot com a membre actiu, si bé sotmès a un particular règim jurídic, motivat pel comportament antisocial anterior d'aquell i encaminat a preparar la seva tornada a la vida lliure en les millors condicions per a exercitar socialment la seva llibertat" (López, 2012).

Per tant, segons López (2012), destaca els punts més excel·lents d'aquesta llei tal que:

- “ – Consagració del principi de legalitat.
- Estableix l'estatut jurídic dels presos.
- Regula les funcions de l'Administració penitenciària.
- Potència el règim obert i redueix el tancat a supòsits extraordinaris (art. 10 LOGP).
- Implantació del Jutge de Vigilància, com a òrgan que empara els drets dels presos, entre altres matèries.
- Es dona importància a l'assistència social tant penitenciària com post-penitenciària.
- S'atribueix un paper important a la societat com a factor necessari per a la reeducació i reinserció social dels presos.”

A més, afegeix, “malgrat que la presó és un mal, és necessària, i malgrat que la pena privativa de llibertat és des-socialitzant a més de segregativa, el retorn a la vida social, s'apareix com a primordial institució a atendre, per notòries, entre les de contingut humanista” (López, 2012).

Una vegada hem donat context històric i social a les presons hem d'analitzar la seva utilitat. Actualment la presó tracta de mantenir un efecte intimidatori en la societat, evitant l'execució dels delictes. Així mateix, una vegada s'ha ingressat en aquestes, l'objectiu principal és el de la reinserció i tutela dels presos. No obstant això, en moltes ocasions l'efecte de la presó és contrari, produint encara avui dia un efecte des-socialitzador. Això ha desencadenat en moltes parts del món i especialment a Europa la creació de diferents penes privatives de llibertat. Aquestes consisteixen en treballs en benefici de la comunitat, arrestos de cap de setmana, arrest domiciliari, multes... Tractant de garantir la reinserció dels penats i a més evitant els actuals problemes d'amuntegament i sobre població de presons en molts llocs del món (López, 2012).

Per tant, podem entendre que la principal motivació i objectiu de la institució penitenciària no és la de reinserir als individus penats en la societat, quedant aquesta relegada a una finalitat secundària, i, sent l'objectiu primari, la prevenció del delictes en si mateix. Sabent que aquest objectiu és utòpic la tasca actual del dret penal i la presó és la de mesurar i calibrar les penes de tal manera que es compleixin els dos objectius d'aquesta. És a dir, mantenir una duresa en les penes per tal de dissuadir als individus de cometre actes delictius però, al seu torn, aconseguir la rehabilitació d'aquells que hagin estat penats. Tot això, cada vegada més justificat, per la demostració històrica

que un sistema penitenciari cruel no serveix i per unes societats que es fonamenten en els drets humans, que el pres ha de disposar d'una sèrie de condicions dignes (López, 2012).

Tenint en compte l'evolució dels centres penitenciaris al llarg dels segles, podem dir que actualment s'han convertit en una institució social amb objectius cada cop més complexos i contradictoris. Mentre que, en un principi, els centres penitenciaris van ser creats per oferir una nova forma de sanció, en una època més propera, han tingut que acceptar la responsabilitat de protegir la societat, de modificar la conducta i les actituds del delinqüent i d'afavorir la reintegració social d'aquest. Recentment, aquests centres s'enfronten als reptes de conciliar objectius contradictoris: el manteniment de l'ordre i la seguretat enfront les exigències d'un tractament que s'orienta a aconseguir que els reclusos adquireixin un sentit de responsabilitat en un mitjà on inclòs les activitats més simples estan reglamentades i controlades (Vivancos, 2011).

Alguns dels delictes principals dels reclusos de Catalunya, són els següents:

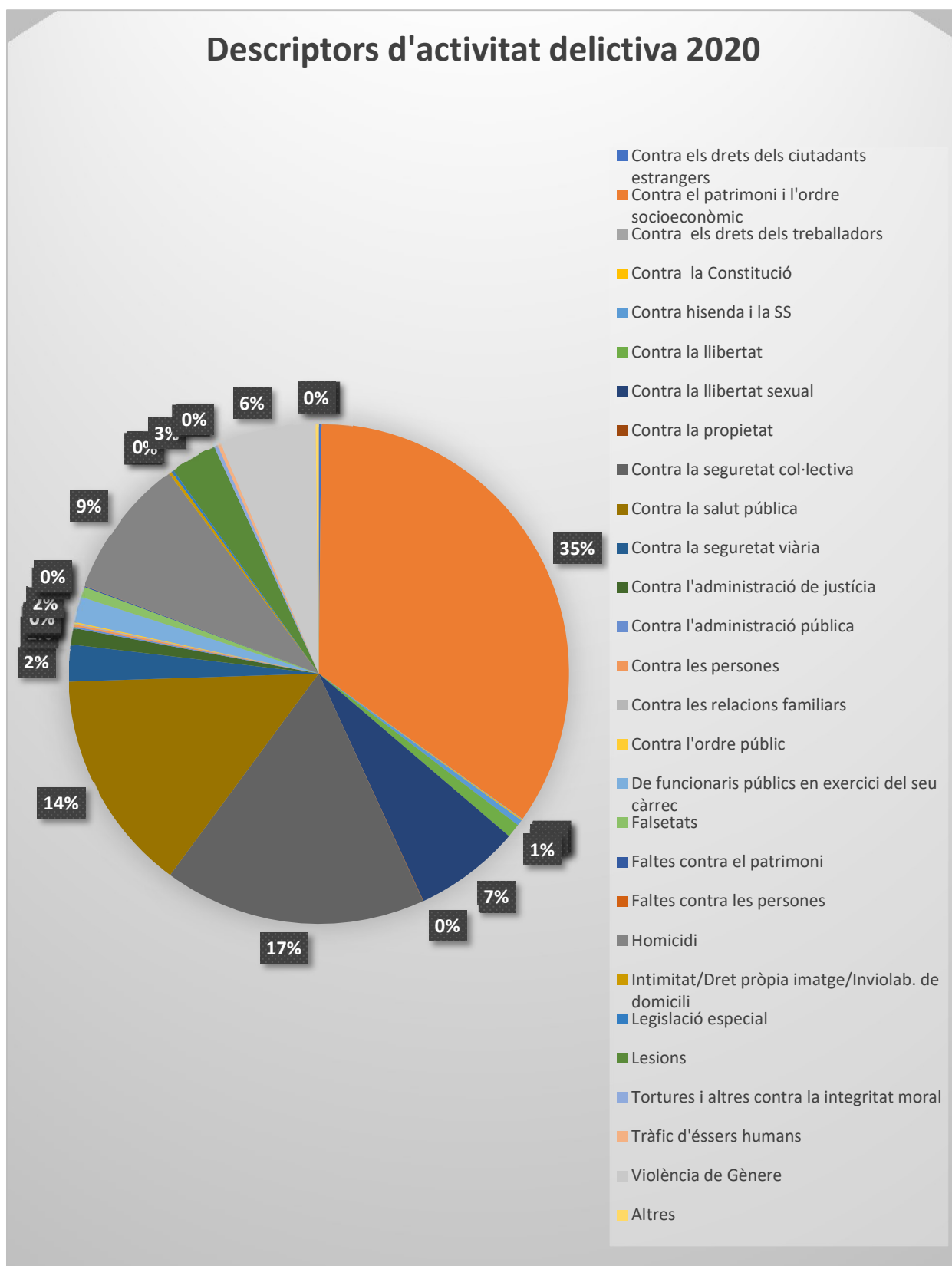

Figura 3. Descriptors d'activitat delictiva 2020 (Departament de Justícia, elaboració pròpia).

Els presos i les preses, un cop són internats, són obligats a canviar els seus hàbits de vida i adaptar-se a altres que li són imposats coactivament. De vegades, això crea un trauma que, en casos extrems, ha donat lloc a trastorns mentals. El reclus es veu obligat a viure, vulgui o no, en un àmbit reduït d'espai, amb persones amb les que possiblement, mai hagués tractat a la seva vida lliure. La convivència a la mateixa cel·la o a un departament d'aglomeració d'un cert nombre de reclosos pot produir discussions, agressions i conflictes (Vivancos, 2011).

Així doncs, les presons constitueixen una autèntica subcultura, amb els seus codis, normes, llenguatge i el sistema de valors propis. El joc, el tràfic de drogues, l'homosexualitat, la prostitució i la violència tenen aquí una significació particular. Els motins, les manifestacions i les autolesions són les armes que l'intern utilitza per expressar la seva protesta contra la societat i el sistema penitenciari (Vivancos, 2011)

5.4 Dones recloses en els centres penitenciaris

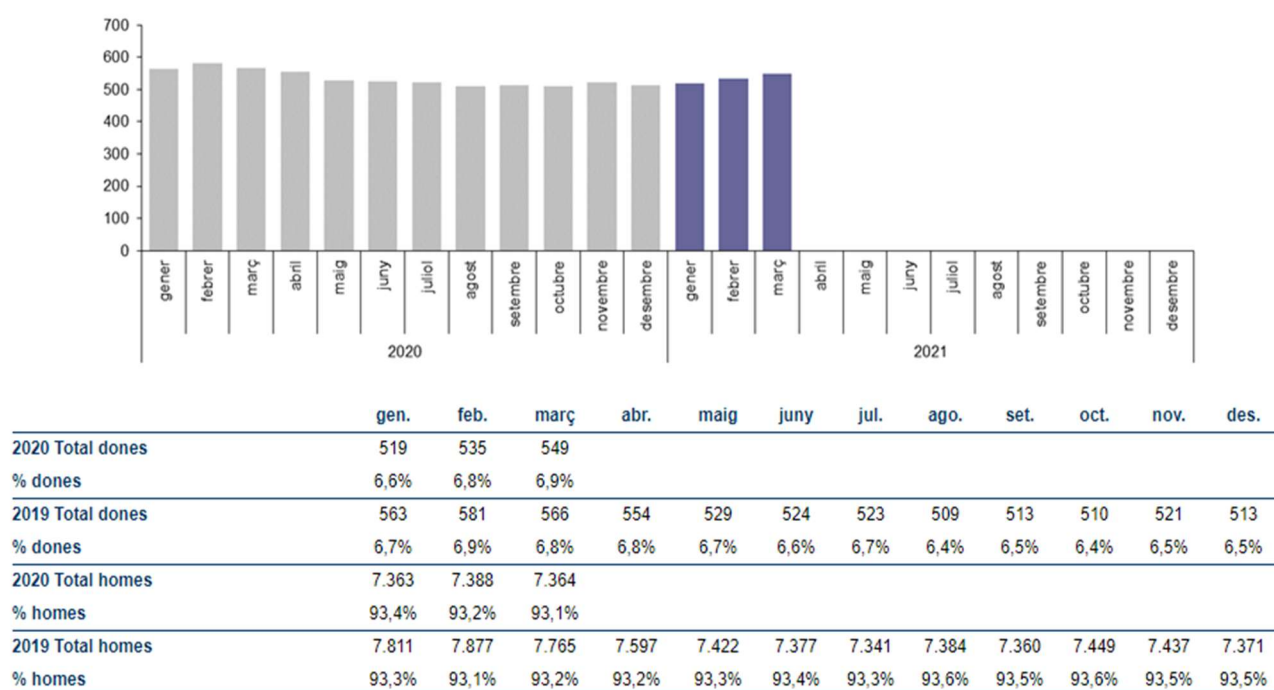

Figura 4. Nombre de dones recloses en centres penitenciaris 2019-2020 (Departament de Justícia).

Segons les dades de la figura 3, tot i centrant-nos en l'any 2020, veiem com el percentatge de dones recloses és d'un 6,9% en el mes de març, enfront un 93,1% d'homes. Si comparem les xifres de l'any anterior, podem observar que els

percentatges no varien molt. Per tant, podem dir que el gènere que més predomina als centres penitenciaris és el masculí.

Segons Aguilera (2019), quan una dona entra a un centre penitenciar, rep una triple condemna:

- Social

La societat en el seu conjunt recrimina amb més duresa a la dona que a l'home quan comet un delict, perquè al delinquir i ingressar al centre penitenciar la família queda abandonada i per tant, la dona incompleix la seva obligació primordial.

- Personal

La dona presa sofrirà un terrible desarrelament familiar amb el seu ingrés a la presó. En la majoria de les ocasions la seva pèrdua de llibertat implicarà la desintegració de la família, ja que eren elles les que sostenien la unitat familiar.

Abans de l'empresonament, aquestes dones es trobaven en una situació de vulnerabilitat i exclusió social amb grans dificultats per a sostenir soles la unitat familiar. Una vegada preses, no reben ajuda per mantenir els llaços familiars o per poder recuperar-los al sortir quan acabin la condemna.

La pèrdua dels fills les fa entrar en un procés de culpabilització que agreuja terriblement la condemna i posa en perill el seu equilibri mental i personal.

Tanmateix, per culpa de com la societat veu a les dones, està comprovat que les presoneres sofreixen una sobremedicació, ja que així les poden tenir controlades perquè aquestes són més propenses a malalties mentals, són més sensibles, histèriques, etc. Tot això dificultarà posteriorment el seu procés de reinserció.

- Penitenciària

Les dones tindran unes condicions de compliment més dures que l'home pel fet de ser dones, ja que a aquestes els hi toca complir condemna majoritàriament a centres penitenciaris d'homes, i això fa que totes les dones convisquin juntes en un sol departament sense cap tipus de separació (les reincidentes, les penades, les que han comès delictes de gravetat, les que consumeixen drogues, les malaltes, les mares amb nens, etc.).

Les dones també tenen un accés més restringit a l'ús d'algunes instal·lacions com poden ser el poliesportiu, la biblioteca, la sala d'actes, la infermeria, etc.

Així doncs, tal com diu Aguilera (2019), les dones tenen menys tallers productius i els que tenen són els menys pagats o són els que han rebutjat en centres penitenciaris d'homes. Aquests tallers tampoc preparen per al mercat laboral un cop puguin sortir de la presó comparant-ho amb els tallers dels homes empresonats.

En l'àmbit penitenciarí espanyol, existeixen multitud de programes de tall sociopedagògic-socioeducatiu (reglats i no reglats), que han tingut una evolució permanent a partir dels diferents progressos en el tractament penitenciarí i en el cas de les dones recluses, ha avançat en els últims anys a causa dels plans d'igualtat en Institucions Penitenciàries (Aguilera, 2019).

Segons Padilla (2019), entre tots els programes que existeixen per a la població penitenciària femenina trobem:

- *Els Programes de prevenció de la violència de gènere per a les dones:* per tal d'afavorir l'eliminació de la violència de gènere disminuint la vulnerabilitat de les dones privades de llibertat a sofrir situacions de violència o dependència.
- *Tallers jurídics en centres penitenciaris:* l'objectiu d'aquests tallers es que tinguin coneixements pràctics sobre els drets i deures de la normativa existent tenint en compte la seva vulnerabilitat per estar privades de llibertat i prevenir situacions de discriminació.
- *Tallers de salut a dones internes amb menors al seu càrrec:* la finalitat d'aquests tallers és promoure la salut des de una perspectiva biopsicosocial i de gènere de les dones internes amb menors al seu càrrec. Amb aquests tallers també es fomentarà el desenvolupament d'habilitats que potenciïn el seu creixement personal i la seva autoestima, prevenir la violència de gènere en les relacions de parella i promoure un creixement autònom i saludable als seus fills/es a càrrec.
- *Programes específicament socioeducatius:* fomentar les seves habilitats socials, educació familiar, activitats esportives, etc. Aquests programes són realitzats pels educadors/es del centre.
- *Programes d'educació per a l'ocupació i la reinserció laboral:* aquests programes consisteixen a formar-se per als llocs de treball. Entre aquests, existeixen diversos Cicles Formatius, programa d'emprenedoria, artesanía, confecció, serveis, etc.
- *Programes d'alcoholisme:* en aquests tipus de programes intenten abastar als interns que abusen o tenen dependència de l'alcohol. Ofereixen informació i

motiven al canvi tot utilitzant estratègies per augmentar el compromís de tractament. També entrenen les habilitats socials, prevenció de recaigudes, etc.

- *Programa d'intervenció amb drogodependents*: l'objectiu principal d'aquest programa és la prevenció del consum de drogues, reduir els danys associats al consum, aconseguir períodes d'abstinència que trenquin amb la dependència, aprenentatge d'habilitats i recursos, etc. Un dels problemes més importants en l'actualitat sobre la població reclusa és el gran nombre de persones drogodependents.

La Secretaria General d'Institucions Penitenciàries entén que tot trasllat implica la finalització de la relació laboral, i això no canvia si el trasllat és motivat per un part. Així doncs, la dona que treballava i finalitza la seva relació laboral pel trasllat per al part, se li negarà la prestació de baixa per maternitat. Aquest trasllat no és voluntari, sinó que és produeix perquè només hi ha uns pocs centres preparats per a dones amb nens (Padilla, 2019).

Així doncs, hi ha un major nombre de naixements d'infants a les presons d'homes en la qual només hi ha un departament per a dones. Per tant, hi ha una major llunyania del lloc on es troben amics o familiars, ja que no en tots els centres penitenciaris hi ha departament de dones i en la majoria no admeten infants, per la qual cosa el desarrelament i la desintegració familiar i social són encara majors. D'aquesta manera les dones amb fills menors de tres anys han d'optar entre complir una condemna prop del lloc d'origen però sense els seus fills, o tenir-los amb elles però lluny de la seva família. Aquesta decisió no és fàcil, perquè si opten per seguir amb els seus fills, quan els petits compleixin els tres anys seran acollits per una família completament desconeguda. És per aquest fet que moltes de dones que seran mares, oculten el seu embaràs durant mesos per evitar el trasllat a un altre centre (Padilla, 2019).

Segons Aguirre i Boix (2017), Espanya és el país de la Unió Europea amb major índex de població reclosa, tant masculina com femenina. Aquesta última representa un 8%, però ha augmentat en aquests últims anys, ja que aquest índex no correspon a una major criminalitat de la dona, sinó a una major penalització de certes conductes o amb prioritats en les polítiques de l'ordre públic.

El 85% d'aquestes dones són mares i la major part d'aquestes, les úniques cuidadores dels seus fills/es.

A causa de les característiques de la vida dintre del centre penitenciar, l'infantilisme i la dependència són dues característiques evidents de les recluses (Boix i Aguirre cit. Vicente, 2011). Així doncs, les mares estan poc preparades i tenen pocs coneixements

sobre la criança amb una actitud cap als seus fills/es poc estimuladora. Tot i això, aquestes responen a les necessitats dels seus fills.

5.5 Naixements dintre d'un centre penitenciari

Segons l'article 38 de la Llei Orgànica 1/1979, de 26 de setembre, General Penitenciària, els menors nascuts en els centres penitenciaris poden romandre amb les seves mares fins als tres anys. En aquest cas, la decisió de que el menor acompanyi a la mare recau principalment en el dret de la dona, ja que s'al·ludeix a atendre l'interès superior del nen, que seria la seva privatització de llibertat per culpa de la mare.

Majoritàriament, les Institucions Penitenciàries intenten progressar un tercer grau a la mare quan el seu fill està a punt de complir els tres anys perquè així pugui completar la condemna en un pis de mares i fills. Aquesta és només una mesura per a evitar la separació traumàtica de la mare i el seu fill, ja que això, no passa sempre perquè si la condemna és molt llarga es separa al fill/a de la mare. Cal remarcar, que si la mare és estrangera i no té família a Espanya, haurà de lliurar als seus fills a la Comunitat Autònoma o a una família d'acolliment.

Una altra opció és que amb el tercer grau es pot traslladar a una Unitat Dependent a les mares amb els seus fills i no amb les seves famílies, encara que les tinguin. Per tant, la Institució Penitenciària i els Jutjats només tenen en compte als fills que neixen a la presó i no pas als altres fills que pugui tenir la dona fora d'aquesta, independentment de si estan a un centre, si han hagut de separar-los de la família, si el pare o familiars no els poden atendre, etc.

Endinsant-nos a les relacions d'aquests infants amb altres persones, s'han dividit en dos tipus de xarxes: la xarxa primària, en la qual la figura principal és la mare, amb la qual es desenvolupa un fort vincle, aguditzat per la situació de mútua dependència donada la duresa del tancament, però en el qual també poden formar part algunes altres figures familiars si hi ha una relació propera el pare, els avis, germans/es, etc. I la xarxa secundària, que està composta per les relacions no familiars que existeixen dintre del centre penitenciari, les altres mares preses i els seus fills/es, educadors infantils, educadors socials, pediatres i els funcionaris de vigilància (Gea, 2017).

Tot això dona lloc a molt diferents tipus de relacions amb l'infant, que van des de l'empatia cap als fills/es de les dones preses, fins en ignorar la presència d'aquests menors, passant per exercir accions de violència simbòlica o explícita davant ells, ja

que de vegades hi ha escorcolls dintre de les cel·les que són fets de males maneres, o inclús escorcolls a les dones o als infants.

Són diversos els drets vulnerats de l'infant, com ara el dret a la protecció dels infants privats del seu mitjà familiar, ja que encara que estiguin al costat de la mare, es troben fora d'un mitjà normalitzat; el dret a no ser objecte d'ingerències en la seva vida privada i a no ser atacats en el seu honor, i el dret a no ser sotmesos a tractes cruels, inhumans o degradants, ja que segons Gea (2017), si en un primer registre per part dels funcionaris de vigilància tenen dubtes, es passaria a un segon de major intensitat, el qual ja entraria a una categoria de tracte degradant.

Referent al desenvolupament en els primers anys de vida en aquests infants, s'ha de tenir molt en compte valorar l'impacte que suposa haver estat tancat tres anys de la seva vida, això fa referència a la mancança d'habilitats adquirides i a la seva pròpia autonomia, així doncs, també tindran poca capacitat per exposar-se a espais oberts i relacionar-se amb la resta (Gea, 2017).

Quant a l'alimentació que reben aquests infants, fins als divuit mesos està únicament compost per purés i que, a partir d'aquest moment, no consta d'un menú adaptat, sinó del mateix que es proporciona a les mares, de baixa qualitat i amb una presència excessiva d'aliments precuinats (Gea, 2017).

Tots tenim records de quan érem petits, però aquests nens són perfectament conscients de tot el que han viscut dintre del centre penitenciari, ja que viuen a totes hores els escorcolls, el tancament de cel·les, la megafonia incús a les hores de son dels menors, els barrots que l'envolten, etc. Així doncs, s'hauria de replantejar unes millores en les condicions de vida d'aquests menors.

Un dels problemes que sofreixen els infants quan surten de la presó, és el règim de visites amb la seva mare, ja que només es podrà comunicar amb ella a través de locutoris un cop a la setmana, un vis a vis familiar i un de convivència un cop al mes. Així doncs, aquest sistema de visites pot crear en l'infant greus trastorns, ja que només ha viscut amb la seva mare fins als tres anys dintre de la presó (Ministeri d'Interior, 2019).

Amb sort, si la mare aconsegueix el tercer grau, podria no donar-se la situació. Amb aquest, és té un accés a un mitjà obert o semi-obert en companyia del seu fill/a, però a vegades aquest no és el cas. En principi, és pretén que aquesta separació es realitzi de manera progressiva, a fi d'afavorir les sortides a l'exterior amb els familiars al càrrec dels quals vagin a quedar i disminuir el temps que passin en el centre al costat de la

seva mare. Però, donats els perfils majoritaris, aquesta situació no és la més comuna, ja que l'abandó per part de la família, l'escassetat de recursos econòmics per a fer front als desplaçaments pot suposar una separació brusca que solament és possible suavitzar en cas que la criatura estigui a cura d'amics o familiars o mitjançant una llar d'acolliment temporal amb el qual poden començar a congeniar abans de la separació definitiva, en cas de produir-se. Aquestes famílies se seleccionen realitzant un previ examen de les seves característiques, procurant que comptin amb fills/es propis i no alberguin expectatives d'adopció. També es preveu que pugui fer-se un acolliment formal temporal quan la condemna de la mare es prolongui més enllà del compliment de l'edat màxima de permanència del seu fill/a (Gea, 2017).

5.6. El pedagog/a en el centre penitenciari

Abans de definir quines són les funcions dels pedagogs i pedagogues en els centres penitenciaris, veurem la definició del terme pedagogia:

“La pedagogía es una disciplina científica que forma parte de las ciencias sociales y humanas, que se ha institucionalizado en el contexto universitario de muchos países desde comienzos del siglo xx y que cuenta con unos desarrollos investigativos y una comunidad académica en consolidación permanente que produce saberes y conocimientos referidos a las problemáticas educativas y formativas.” (Runge, Muñoz & Ospina, 2015).

El novembre de 2009 la Unitat de Planificació Educativa de la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat (SGPRS) va presentar el document Funcions dels pedagogs en els centres penitenciaris de Catalunya, tot i amb el consens del col·lectiu de pedagogs/es dels centres penitenciaris. En aquest, es concreten les tasques d'aquests professionals i es planteja el model de treball d'aquesta disciplina, aplicada a l'àmbit penitenciari (Departament de justícia, 2011).

Aquest model té com a eix la intervenció transversal, que incideix en diferents àmbits en l'educació global de l'intern. així doncs, integra diferents estratègies d'intervenció que persegueixen un abordatge ampli de les necessitats o dificultats de les persones.

Així, el pedagog d'un centre penitenciari incideix professionalment en àmbits diversos: animació sociocultural, lleure, món laboral, serveis socioeducatius, formació de formadors, context ambiental, intervenció especialitzada, món editorial, recursos humans, etc.(Departament de justícia, 2011).

Com existeix una gran diversitat de contextos, podem dir que el pedagog/a és el professional que, dintre d'un equip interdisciplinari, coneix la realitat educativa, la planifica a partir de diagnòstics acurats de necessitats i proposa les opcions metodològiques i les tècniques idònies per tal de possibilitar processos d'autonomia i de presa de decisions individuals i col·lectives.

Així doncs, es tracta del professional de l'educació que detecta les necessitats educatives individuals i col·lectives; planifica, assessora, gestiona i avalua les actuacions pedagògiques; afavoreix dinàmiques de suport, mediació i transferència educativa per tal d'estimular el desenvolupament integral de persones, grups i comunitats; i promou l'autonomia, integració i participació crítica, constructiva i transformadora en el mateix marc sociocultural i en les organitzacions, tot desenvolupant les pròpies potencialitats.(Departament de justícia, 2011).

Per tant, el pedagog/a serà un gran coneixedor de la realitat dels interns mitjançant entrevistes individualitzades i dissenyarà conjuntament amb la resta de l'equip multidisciplinari l'itinerari individual que l'intern ha de seguir tot atenent les seves necessitats individuals, capacitats i oportunitats.

Aleshores, les funcions del pedagog/a en un centre penitenciari seran:

Funció d'anàlisi: promoure i participar en processos d'investigació en l'àmbit penitenciari; exploració i diagnòstic, en la identificació i anàlisi del grau i nivell de desenvolupament educatiu, formatiu i professional dels presos, planificació i programació, sobre uns continguts específics, per aconseguir uns objectius establerts; avaluació, que inclou la supervisió, el seguiment i la valoració de la intervenció socioeducativa, de projectes, de programes, d'espais, de recursos i de tècniques socioeducatives.

Funció organitzativa: disseny organitzatiu, pel desenvolupament dels diferents projectes i programes; administració i gestió de l'acció educativa i formativa; innovació, col·laboració i assessorament en matèria socioeducativa, coordinació en àmbits educatius formals i no formals i participació en les reunions dels òrgans pertinents; i disseny organitzatiu de recursos humans i materials.

Funció de desenvolupament: orientació als usuaris, ajudant-los de manera contínua i sistemàtica en la prevenció i el desenvolupament personal, social i del currículum i en la promoció i l'impuls dels processos de mediació penal i mediació penitenciària; assessorament socioeducatiu dels equips directius i els professionals del centre penitenciari (Departament de justícia, 2011).

Així doncs, segons el Reglament Penitenciari aprovat per Reial Decret 1201/1981, de 8 de maig, en l'article 283. Al/a la Pedagoga/a li corresponen les funcions següents:

- 1.- Estudiar l'intern/a des del punt de vista del seu historial escolar, grau cultural i nivell d'instrucció, i jutjar l'abast dels seus coneixements, especialment els instrumentals, activitats expressives i afeccions, aportant la informació corresponent a l'estudi de la seva personalitat.
- 2.- Executar els mètodes de tractament de naturalesa pedagògica.
- 3.- Assistir com a Vocal a les reunions dels Equips d'Observació o de Tractament, participant en els seus acords i actuacions.
- 4.- Procurar la coordinació adequada de les tasques escolars, culturals i esportives amb els mètodes de tractament programats.
- 5.- Complir quantes tasques li encomani el/la director/a concernents a la seva competència (BOE, 1981).

5.7 L'educació emocional als centres penitenciaris

Segons Bisquerra (2003), el concepte d'educació emocional és un procés educatiu, continu i permanent, que pretén potenciar el desenvolupament de les competències emocionals com a element essencial del desenvolupament integral de la persona, a fi de capacitar-lo per a la vida. Tot això té com a finalitat augmentar el benestar personal i social de l'individu. L'educació emocional és un procés educatiu continu i permanent, ja que ha de ser present al llarg de tot el currículum acadèmic i en la formació permanent al llarg de tota la vida. Per tant, l'educació emocional té un enfocament del cicle vital. L'educació emocional es proposa optimitzar el desenvolupament humà. És a dir, el desenvolupament personal i social; o dit d'una altra manera: el desenvolupament de la personalitat integral de l'individu.

Dels quatre pilars de l'educació (conèixer, saber fer, conviure i ser) assenyalats en l'informe Delors (cit. Bisquerra, 2003), com a mínim els dos últims contribueixen a fonamentar-la educació emocional.

Els objectius generals de l'educació emocional poden resumir-se en els següents termes: adquirir un millor coneixement de les pròpies emocions; identificar les emocions dels altres; desenvolupar l'habilitat per a regular les pròpies emocions; prevenir els efectes nocius de les emocions negatives; desenvolupar l'habilitat per a

generar emocions positives; desenvolupar l'habilitat d'automotivar-se; adoptar una actitud positiva davant la vida; aprendre a fluir, etc. (Bisquerra, 2003).

Com hem pogut observar anteriorment, són diversos els col·lectius que formen part dels centres penitenciaris; homes, dones i infants. Per tant, l'educació emocional és una estratègia que ha d'estar present en el dia a dia d'aquestes persones, ja que pretén donar resposta a un conjunt de necessitats socials que no queden prou ateses en l'educació formal.

L'accés a un centre penitenciarí és un procés difícil, complex, que implica conviure aliè a la societat de la qual s'ha estat partícip, i començar una nova vida que origina incertesa i desconfiança. És en aquest moment quan comencen a funcionar un conjunt de mecanismes per aconseguir la reinserció social (activitats i programes), l'objectiu fonamental dels quals és que l'individu torni a integrar-se en la societat. Aquest procés ha d'executar-se amb totes les garanties, ja que no intervenir adequadament, concorde a les necessitats i mancances individuals, pot tenir conseqüències irreparables en aspectes vitals d'un subjecte (físic, psicològic, social, afectiu, professional...) (Galán y Moraleda, 2018).

En aquesta investigació la pretensió inicial està a evidenciar l'alt component afectiu dels problemes dels subjectes que passen per una institució penitenciària. Per tant, desenvolupar l'educació emocional és un bon recurs a l'hora de reconèixer, gestionar i manejar les emocions i, d'acord, assumir aquesta problemàtica des d'una posició més beneficiosa i intel·ligent.

L'intern no desitja doblegar-se al sistema que li ha tancat, ni a la resta de subjectes amb els quals comparteix l'espai, per la qual cosa asseguí la necessitat de defensar-se, de no agenollar-se davant qualsevol perill que sorgeixi. Això crea un constant estat d'alerta, de vigilància incessant davant qualsevol situació que pugui arribar a comprometre la seva integritat. L'ansietat conviu diàriament amb el pres, s'acreu amb les tensions pròpies de la vida a la presó i produeixen una major vulnerabilitat de l'individu, amb mecanismes de defensa que, en la majoria dels casos, es veuen reflectits a través de conductes disruptives, catalitzades per el "aïllament afectiu, la vigilància permanent, la desconfiança..." (Galán y Moraleda, 2018).

L'absència de responsabilitat i autonomia resulta un aspecte característic de la vida a la presó. El sentiment de culpabilitat, si no pel delictes, per haver arribat aquí, juntament amb la baixa autoestima per l'absència d'independència, potencien una predisposició allunyada de la cooperació, la convivència i de l'assumir la normativitat i el clima de la presó que, al seu torn, és complex i poc disposat a acceptar a nous membres. La falta

de control sobre la seva pròpia existència no li permet valorar les conseqüències dels seus actes, on s'acaba per infravalorar als altres, a l'entorn i, per descomptat, a si mateix (Galán y Moraleda, 2018).

Un altre aspecte característic del nostre sistema penitenciari és la presència d'una excessiva càrrega jurídica. La vida diària del reclus està programada a partir de incessants normes per a mantenir l'ordre i la seguretat dins de l'entorn. La desmesurada regulació externa de cada moviment i comportament del subjecte implica que tota acció hagi prèviament de ser consentida per la institució i el professional corresponent, la qual cosa impedeix que el reclus pugui prendre les regnes de la seva vida quotidiana (Galán y Moraleda, 2018).

Gallego Díaz, referint-se a les penes de llarga durada, els estudis científics han posat de manifest que privacions continuades de llibertat per sobre de 15 anys suposen danys i deterioracions irreversibles en la personalitat dels qui la pateixen (Ministeri d'Interior, 2017).

Segons Bisquerra (2011), l'educació emocional és una resposta a les necessitats socials que no estan prou ateses en el currículum acadèmic ordinari. Entre aquestes necessitats estan la presència d'ansietat, estrès, depressió, violència, consum de drogues, suïcidis, comportaments de risc, etc. Tot això és, en gran manera, conseqüència de l'analfabetisme emocional. L'educació emocional té com a objectiu el desenvolupament de competències emocionals. Entenem les competències emocionals com el conjunt de coneixements, capacitats, habilitats i actituds necessàries per a prendre consciència, comprendre, expressar i regular de forma apropiada els fenòmens emocionals. Dins de les competències emocionals estan la consciència i regulació emocional, autonomia emocional, competències socials, habilitats de vida i benestar. La por, l'ansietat i l'estrès constitueixen un grup d'emocions que afecten moltes persones i són una de les causes principals de malestar. Aprendre a prendre consciència d'aquestes emocions per a regular-les de manera apropiada pot contribuir a prevenir trastorns emocionals i potenciar el benestar. Tanmateix, aquest autor també afegeix: el desenvolupament de competències emocionals requereix d'una pràctica continuada. Per això, l'educació emocional s'inicia en els primers moments de la vida i ha de ser present al llarg de tot el cicle vital.

Molts dels problemes de la societat actual tenen un substrat emocional. N'hi ha prou de llegir la premsa i estar al dia de les notícies dels mitjans de comunicació per constatar que vivim constantment amb ansietat, estrès, depressió; que hi ha conflictes,

suïcidis, consum de drogues, comportaments de risc, etc. En tots aquests exemples es manifesta l'analfabetisme emocional, que s'observa en la incapacitat per controlar la impulsivitat i la ira i per prevenir la violència i en la baixa tolerància a la frustració (Bisquerra & Pérez, 2012).

Les competències emocionals afavoreixen les relacions amb altres persones i amb un mateix, facilita la resolució positiva de conflictes, contribueix a la salut física i mental, ajuda a l'aprenentatge, entre d'altres. En últim terme, que és el que realment importa, les persones amb competències emocionals estan en millors condicions per contribuir al benestar personal i social (Bisquerra & Pérez, 2012).

Per afavorir la pràctica de l'educació emocional, l'ideal seria la implicació de tot el professorat, de tal manera que estigui present en totes les àrees acadèmiques com si es tractés d'un tema transversal. A tota matèria podem donar-li una dimensió emocional i utilitzar-la per desenvolupar competències emocionals. Posar en pràctica l'educació emocional a l'escola requereix uns requisits. El primer pas és la sensibilització i la formació del professorat.

L'equilibri emocional del professor es transmet i contagia. El professorat amb una formació mínima ho pot posar en pràctica en primer lloc a través de la tutoria, que és el primer espai idoni per introduir activitats encaminades al desenvolupament de competències emocionals (Bisquerra & Pérez, 2012).

Bisquerra (cit. Galán y Moraleda, 2018), proposa una sèrie de continguts caracteritzats per una metodologia pràctica per tal d'afavorir la implicació activa que permetrà desenvolupar situacions on els reclosos podran regular determinades conductes que podrien ocasionar problemes a l'interior de les institucions penitenciàries:

- Consciència emocional: L'ambivalència afectiva generada per la privació de llibertat és bastant significativa a la presó. Són molts els estats emocionals pels quals passa l'intern cada dia, cada setmana, cada mes i cada any, dependents de situacions que no es manegen i que generen la coexistència habitual d'emocions simultànies o enfrontades. Per això, el primer pas és que el subjecte sigui capaç de detectar aquestes emocions, comprenent la diferència entre "pensament, acció i emoció" Bisquerra (cit. Galán y Moraleda, 2018), i d'aquesta manera poder treballar les reaccions posteriors després de l'adequada identificació.
- Regulació de les emocions: Després de la comprensió, és fonamental la regulació. La privació de llibertat genera alts nivells d'estrès i ansietat, de frustració, on el còctel d'emocions que anteriorment ressaltàvem pot arribar a

comportaments disruptius amb conseqüències negatives. Per això, és fonamental treballar tècniques tan importants com el “diàleg intern, control de l'estrès (relaxació, meditació, respiració), autoafirmacions positives...” (Bisquerra (cit. Galán y Moraleda, 2018), en definitiva, la capacitat per a adquirir estratègies que permetin prevenir abans d'actuar i actuar en funció de les estratègies adquirides.

- La motivació: Si per alguna cosa es caracteritza la presó és perquè el temps passa molt a poc a poc, el que, unit a l'absència d'activitat, pot derivar en un excessiu temps per a pensar en el passat, present i futur, i no precisament de manera positiva. Per això, la motivació és un element prioritari per a dirigir el comportament, ja que permet elaborar un camí cap a la “activitat productiva per pròpia voluntat i autonomia personal” Bisquerra (cit. Galán y Moraleda, 2018), i, al seu torn, pot tenir conseqüències efectives en el procés rehabilitador de l'intern.
- Les habilitats socioemocionals: Les relacions socials que es generen a la presó són en moltes ocasions desiguals i limitades al nombre de persones que hi hagi en un determinat mòdul, en les zones comunes o en la pròpia cel·la. Aquesta realitat fa més important la necessitat de treballar aspectes tan importants com l'escolta activa, l'empatia, l'assertivitat... “competències socials que predisposen a la constitució d'un clima social favorable al treball en grup productiu i satisfactori” Bisquerra (cit. Galán y Moraleda, 2018), i que permetran ser extrapolades a la vida diària a la presó, la qual cosa afavoreix el maneig adequat de situacions conflictives.

Evidentment, els elements ressenyats són només una possibilitat, ja que són molts els continguts que poden ser inclosos per a implementar adequadament una formació d'aquestes característiques. El que sí que hem de tenir clar és que, per a aconseguir la seva implementació i desenvolupament, resulta primordial la presència de professionals específics amb una formació adequada als objectius pretesos.

6. Marc metodològic

Contextualització

El Centre Penitenciari en el qual hem centrat la nostra investigació, pertany a la Generalitat de Catalunya. El centre de recent obertura, disposa d'una capacitat per a 924 presos i nou mòduls ordinaris, un dels quals destinat a dones.

Segons l'entrevista que vaig realitzar a un dels docents del centre el qual hem centrat la nostra investigació, actualment hi ha 700 presos i, d'entre ells, 48 són dones.

Taula 1. Disseny de la recerca

Pregunta de recerca	Metodologia	Instrument de recollida de dades
Quines són les característiques específiques dintre del centre del sistema educatiu en un centre penitenciari?	Qualitativa/ Etnogràfica	• Revisió de la literatura • Observació documental • Entrevista semi-estructurada
Es treballa l'educació emocional en els centres penitenciaris?	Qualitativa/ Fenomenològica	• Revisió de la literatura • Observació documental • Entrevista semi-estructurada a un professor
Quines són les necessitats educatives de les persones que compleixen condemna en un centre penitenciari ?	Qualitativa/Teoria fonamentada	• Revisió de la literatura • Observació documental • Entrevista semi-estructurada
Quina hauria de ser l'aportació d'un pedagog/a en el procés d'aprenentatge en un centre penitenciari per així poder cobrir l'educació emocional?	Qualitativa/Teoria fonamentada	• Revisió de la literatura • Entrevistes en profunditat
Existeixen diferències de gènere en el sistema educatiu?	Qualitativa	• Entrevistes en profunditat

El paradigma d'investigació que s'ha dut a terme en aquesta recerca és l'interpretatiu, en tant que en l'estudi es busca comprendre i interpretar la realitat social, sent el fenomen de l'educació en els centres penitenciaris l'objecte d'estudi.

Pel que fa a la metodologia emprada, en aquest cas és la qualitativa, ja que els instruments que he utilitzat per a la recollida de dades han sigut l'entrevista a través de preguntes obertes i la revisió bibliogràfica.

La investigació qualitativa és un mitjà per explorar i comprendre el significat que els individus o grups atribueixen a un problema social on l'investigador fa interpretacions del significat de les dades proporcionades (Creswell, 2009, pág. 4).

Les entrevistes semiestructurades: presenten un grau major de flexibilitat que les estructurades, pel fet que parteixen d'un guió previ per part de l'entrevistador/a, que poden ajustar-se als entrevistats. El seu avantatge és la possibilitat d'adaptar-se als subjectes amb enormes possibilitats per a motivar a l'interlocutor, aclarir termes, identificar ambigüitats i reduir formalismes.

Es considera que les entrevistes semiestructurades són les que ofereixen un grau de flexibilitat acceptable, alhora que mantenen la suficient uniformitat per a aconseguir interpretacions concordes amb els propòsits de l'estudi. Aquest tipus d'entrevista és la que ha despertat major interès ja que s'associa amb l'expectativa que és més probable que els subjectes entrevistats expressin els seus punts de vista, de manera relativament oberta, que en una entrevista estandarditzada o un qüestionari (Díaz-Bravo, L., Torruco-García, U., Martínez-Hernández, M., & Varela-Ruiz, M., 2013).

Així doncs, realitzaré dues entrevistes, una a un docent d'un centre penitenciar de Catalunya, una altra a la pedagoga del mateix centre. En aquestes entrevistes, realitzaré una sèrie de qüestions que aquests podran respondre de manera oberta.

7. Resultats

A partir de la recerca bibliogràfica i les dues entrevistes realitzades als dos membres del personal d'un centre penitenciar de Catalunya, analitzarem els resultats obtinguts.

Referent al primer objectiu d'observar quines són les característiques específiques dintre del centre del sistema educatiu en un centre penitenciar, en l'apartat 5.3 d'aquest treball hem pogut veure com ha anat canviant el concepte de centre penitenciar al llarg dels anys. Així doncs, podem veure com primerament es deia que les presons eren un càstig i una crueltat, fins a dia d'avui, on el seu objectiu principal és el de la reinserció i tutela dels presos.

En quant la hipòtesi central de la investigació, de si es treballa l'educació emocional en els centres penitenciaris trobem:

En l'annex 1, podem veure com en la primera entrevista realitzada a un docent d'un centre penitenciar de Catalunya diu que "l'educació emocional es treballa de manera intrínseca, sense adonar-te que ho estàs treballant." Tot i això, també assegura que "molts docents creuen que treballar amb aquest tipus de col·lectiu l'educació emocional és una ximpleria". En canvi, la segona persona entrevistada (annex 2) que va ser la pedagoga del mateix centre penitenciar de Catalunya, ens diu que "sí que treballen l'educació emocional en els diferents tallers que ofereixen, però no de manera específica."

Per tant, analitzant la informació que el docent i la pedagoga ens van aportar i contrastant-la amb la revisió bibliogràfica que hem dut a terme, és convenient que el professorat sigui conscient de la importància que té la implicació de l'educació emocional en totes els àrees acadèmiques per tal de poder afavorir l'estança dels presos i les preses, ja que això els ajudaria a gestionar millor les seves emocions. Tanmateix, l'educació emocional és un procés que s'inicia des de la primera infància i està present al llarg de tota la vida, per tant, també es convenient treballar-ho amb els infants que neixen en aquestes institucions juntament amb les seves mares, ja que com hem pogut veure en l'apartat 5.7 d'aquesta investigació, les persones amb competències emocionals estan en millors condicions per contribuir al benestar personal i social.

Referent als objectius de la investigació, el d'analitzar les necessitats educatives de les persones que compleixen condemna en un centre penitenciar, la persona entrevistada 2 ens diu que "algunes de les mancances que hi ha és que no preparen en oficis. Que en els centres penitenciaris perquè es pugui fer un certificat de professionalitat equivalent a un FP o altres, l'administració posa moltes dificultats per a què sigui homologat". Per tant, ens confirma la informació trobada i exposada al punt 5.2, ja que l'escola dels centres penitenciaris només realitza la formació de instrumental, GES 1 i 2 i prepara per a les proves d'accés a cicles formatius i per poder accedir als cicles els reclosos han de fer-ho de forma telemàtica. Tanmateix, com bé diu la persona entrevistada 2, els tallers que ofereixen al centre no són equivalents a cap titulació homologada, per tant els reclosos no surten suficientment preparats per als oficis els quals es volen dedicar.

El següent objectiu, el d'esbrinar si existeixen diferències de gènere en els centres penitenciaris, la persona entrevistada 1 ens diu que "normalment la dona que entra a

la presó és més pobre que l'home i per tant, tenen un nivell sociocultural més baix". Per tant, ens corrobora tota la teoria treballada en el 5.4. Tot seguit, també ens diu que els tallers que ofereixen actualment són els mateixos per a tothom, que abans si que hi havia tallers més distintius, alguns per a homes i altres per a dones. En canvi, tant la bibliografia treballada en el 5.4 d'aquesta investigació i la persona entrevistada 2, mostren clarament que sí que existeixen diferències de gènere, ja que les dones són minoria en aquestes institucions. Tot i que s'intenta treballar a partir de dos programes transversals de gènere, els reclusos de sexe masculí tenen molt interioritzat que hi ha oficis que són només per a les dones (com per exemple: cosir, planxar...). Tot i això, la persona entrevistada 2 ens diu que les dones són molt poc feministes, per tant, aquí hi s'hauria d'incidir un gran treball amb aquest col·lectiu, ja que segons la bibliografia esmentada anteriorment i la persona entrevistada, les dones creuen que tenen un paper inferior als homes, ja que són dependents d'aquests.

En quant l'últim objectiu, quina hauria de ser l'aportació d'un pedagog/a en el procés d'aprenentatge en un centre penitenciari per cobrir l'educació emocional, la persona entrevistada 2 ens va aportar la seva experiència i la seva visió i, a través de la revisió bibliogràfica del punt 5.6 d'aquest treball, hem pogut observar que les funcions del pedagog/a són múltiples i diverses, per tant, l'aportació de la figura del pedagog/a seria de vital importància en aquests tipus d'institucions.

8. Conclusions i propostes de millora

La privatització de llibertat és un procés que, de manera inevitable, afecta a tots els aspectes de la vida d'un subjecte. A l'interior d'una presó es cohabita amb individus amb característiques molt diverses, la qual cosa suscita un ambient de conflictivitat difícil d'evitar. El reclus està obligat a acatar normes i indicacions sense possibilitat de rèplica, en un espai massificat, que dificulta l'autonomia personal, per la qual cosa desenvolupa un sentiment de frustració per no poder manejar les situacions que se li presenten.

L'educació en els centres penitenciaris és una forma positiva d'afrontar la situació que estan vivint els presos, però tot i això, de vegades no som conscients dels efectes negatius que té l'estada a la presó i com influeix en el seu estat d'ànim i les relacions personals d'aquests. Per tant, és important poder treballar l'educació emocional a través de tallers per a la millora de la consciència i la regulació emocional que comportaria un benestar integral de la persona. Tenir consciència de les seves pròpies

emocions i aprendre a regular-les, pot ajudar a millorar l'autocontrol, la impulsivitat, la frustració, etc.

Sí que és cert que alguns docents o treballadors/es li donen importància a l'educació emocional, però, per a alguns/es és una ximpleria. Per tant, abans de dur a terme algunes accions, els treballadors/es s'haurien de conscienciar de la importància que té treballar-la, ja que hi ha una sèrie de condicionants individuals de cada persona que afecten el seu benestar personal, ja sigui la durada de la condemna, la seva condició física o mental, l'impacte de la convivència amb la resta dels presos, etc.

Així doncs, la meua proposta seria treballar sobre les situacions personals i individuals de cadascun dels presos per internar-ne la plena rehabilitació.

La privació de llibertat ocasiona una dràstica ruptura amb la família, amics i, en definitiva, amb tot el relacionat amb la societat, de la qual ha estat apartat. L'intern espera poder comunicar-se amb el seu entorn més pròxim, encara que els anys de condemna ocasionen que molts dels quals al principi li visitaven vagin desapareixent i fent les seves vides al marge de la persona que compleix la sanció legal. Aquest fenomen provoca una sensació de solitud i impotència on la pèrdua de vinculació fa que el subjecte desenvolupi un sentiment de culpa, que reverteix cap a la mateixa institució que l'ha tancat (Casado, D. A. & Ruano, Á. M., 2018).

Per tant, per què no posar èmfasi en el desenvolupament d'una formació en matèria emocional des d'una perspectiva educativa? Així els presos podran gestionar i treballar les seves pròpies emocions en el context el qual es troben.

8.1 Consideracions ètiques

Les persones a les quals els hi hem realitzat les entrevistes en la present investigació, han participat voluntàriament i han expressat el seu consentiment informat. La identitat dels participants ha estat protegida. Tota la informació i dades que poden identificar els informants han estat tractats amb confidencialitat i no s'utilitzaran per a finalitats diferents a les que han motivat la realització del TFG.

Tanmateix s'ha presentat la declaració responsable sobre els aspectes ètics del Treball de Fi de grau (veure annex 10.3).

Per facilitar la lectura, s'evita la utilització continuada de la duplicitat de gènere (professor / professora, alumne / alumna, autor / autora etc.). Per això, cada vegada que s'esmenten els termes professor, alumne, etc. es fa referència a tots els gèneres, sense que impliqui cap mena de consideració discriminatòria ni valoració pejorativa.

Pregunta consentiment informat qüestionari

Manifesto que participo de forma voluntària en la recerca vinculada al treball de fi de grau "Educació entre reixes" i dono el meu consentiment per a que s'utilitzin les dades obtingudes amb aquest qüestionari.

8.2 Línies d'investigació futures

Un cop acabada la investigació i coneguts els seus processos, procediments i conclusions amb relació al tema objecte d'estudi: l'educació als centres penitenciaris, em dispo a avançar possibles línies d'investigació, derivades dels resultats i conclusions d'aquest estudi.

Faré un breu esbós d'algunes propostes sobre problemàtiques que en un futur podrien generar altres estudis.

La primera línia d'investigació que observem va en la direcció d'ampliar l'actual.

L'estudi realitzat s'ha centrat a Catalunya, la qual cosa la fa ser una mica limitada en aquest sentit i no extrapolable a la resta d'Espanya. Per tant, penso que la recerca sobre l'educació als centres penitenciaris hauria de continuar fent-se extensiva a la resta d'Espanya.

Una altra línia d'investigació té a veure amb l'aprofundiment en la dimensió de l'educació emocional. Crec que seria interessant poder examinar més a fons aquesta dimensió, sigui a través d'entrevistes o enquestes personals als reclosos, per tal de poder dur a terme un estudi més profund.

Una altra línia d'actuació que seria interessant investigar, és la de la formació que s'ofereix als treballadors dels centres penitenciaris, per tal d'observar amb quina formació compten, quin tipus de formació contínua se'ls ofereix, etc.

Per últim, una altra línia d'investigació faria referència a la poca informació referent als homes reclosos en els centres penitenciaris, ja que si fem la comparació amb les dones, hi ha molta més informació del sexe femení que no pas del masculí.

9. Referències

- Aguirre, A. M. & Boix, M. T. (2017). La Infancia entre Rejas: necesidades y demandas. *Dialnet. Revista de Educación Inclusiva*, 10(1). Recuperado en 1 de abril de 2021, de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6049228>
- Aguilera, M. (2019). Mujeres en prisiones españolas. *Dialnet. Revista de Estudios Penitenciarios*, 3, 37-49. Recuperado en 21 de marzo de 2021, de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7222309>
- Añaños, F. (2013). Formación educativa previa ante las discriminaciones las mujeres reclusas en España. *Dialnet. Revista de educación*. 360(91-118). Recuperado en 1 de abril de 2021, de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4098170>
- Ayuso, A. (2003). Visión crítica de la reeducación penitenciaria en España. *Nau Llibres*.
- Bisquerra Alzina, R. (2003). Educación emocional y competencias básicas para la vida. *Revista de Investigación Educativa*, 21(1), 7-43. Recuperado a partir de <https://revistas.um.es/rie/article/view/99071>
- Bisquerra, R. & Pérez, N. (2012). Importància i necessitat de l'educació emocional a la infància i l'adolescència. *Butlletí d'infància*, 55. Recuperado en 5 de mayo de 2021, de <http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/111322/1/612022.pdf>
- Casado, D. A. G., & Ruano, Á. M. (2018). Reflexiones sobre el impacto de la privación de libertad en la dimensión emocional de los internos recluidos en los centros penitenciarios españoles. La educación emocional como complemento a la reinserción y reeducación. *Edetania. Estudios y propuestas socioeducativas*, (53), 225-240.
- Constitución Española (BOE núm.311, de 29 de diciembre de 1978).
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods*.
- Del Pozo Serrano, F. (2017). La educación en las prisiones españolas: formación y acción socioeducativa con reclusas drogodependientes. *Educación XX1*, 20(2). doi: <https://doi.org/10.5944/educxx1.19047>
- Díaz-Bravo, L., Torruco-García, U., Martínez-Hernández, Mildred, & Varela-Ruiz, M. (2013). La entrevista, recurso flexible y dinámico. *Investigación en educación médica*, 2(7), 162-167. Recuperado en 11 de marzo de 2021, de

http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2007-50572013000300009&lng=es&tlng=es

Galán, D. A. y Moraleda, Á. (2018). Reflexiones sobre el impacto de la privación de libertad en la dimensión emocional de los internos recluidos en los centros penitenciarios españoles. *Dialnet. Edetania: estudios y propuestas socio-educativas* 53(225-240). <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6581960>

García Valdés, C. y Trías Sagnier, J., *La reforma de las cárceles*, Ministerio de Justicia, Madrid, 1977, p. 17.

Gea Fernández, M. (2017). Maternidad en prisión. Situación de los hijos e hijas que acompañan a sus madres compartiendo condena. *Papers. Revista De Sociologia*, 102(2), 287-310. doi: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers.2339>

Generalitat de Catalunya (2011). El model de rehabilitació a les presons catalanes. Recuperado en 20 de marzo de 2021, de http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf

Klaus, A., Muñoz D. A. & Ospina C. (2015). Relaciones del saber sobre la educación y la formación (pedagogía) y del saber sobre lo humano (antropología) en Comenio, Rousseau y Kant: Aportes de la antropología pedagógica. *Universidad Pedagógica Nacional, Pedagogía y Saberes*, 43, 9-28

Ley Orgánica 1/1979, de 26 de septiembre, General Penitenciaria (BOE núm.239, de 5 de septiembre de 1979).

López, M. (2012), Evolución de los sistemas penitenciarios y de la ejecución penal, *Universidad de Alcalá V*, 401-448

Morata, T. & Garrido, J. (2012). L'oci terapèutic i educatiu en els centres penitenciaris aprenentatge i servei al centre penitenciari Lledoners. *Educació Social. Revista d'intervenció Socioeducativa*, 50, 32-128. Recuperado en 10 de abril de 2021, de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6804468>

OHCHR (Resolució 217 A (III), de 10 de desembre 1948). United Nations Humans Rights. Recuperado en 21 de marzo de 2021, de <https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=cln>

Padilla, N. (2019). Reincidencia penitenciaria y mujeres. Especial Referencia a las características y necesidades de las internas. (Trabajo de final de Grado) Universidad de Alicante. Recuperado en 5 de abril de 2021, de <http://hdl.handle.net/10045/110430>

Real Decreto 1201/1981, de 8 de mayo, por el que se aprueba el Reglamento Penitenciario (BOE núm.149, de 23 de junio de 19).

Sierra, W. F. E., & Farías, B. E. M. (2015). Educar en prisiones: ¿Un desafío y una urgencia?. Revista Hojas y Hablas, 12, 118-130. Recuperado en 12 de abril de 2021, de <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6628761>

Voltaire, J.C. (1777), Le Prix de la Justice et de l'Humanité, art. II, *Oeuvres complètes*, vol. II, 282

10. Annexes

10.1 Entrevista 1

A continuació, amb el seu consentiment previ, incloc l'entrevista realitzada un docent d'un centre penitenciari de Catalunya des de fa sis anys.

- Em podries explicar una mica el teu recorregut acadèmic i laboral?

Si, jo vaig estudiar el grau de Magisteri i Primària a una Universitat de Catalunya on l'últim any de carrera vaig realitzar les pràctiques a una presó, i bé, a mi la carrera no m'estava agradant gaire, amb els nens tampoc m'hi veia i va ser fer les pràctiques allà, que em vaig haver de buscar una mica la vida per poder fer les pràctiques a un lloc diferent i bé, allà vaig descobrir un món totalment desconegut i em va encantar. Era una manera diferent de ser professor encara que fos en un altre context. Després vaig tornar a on jo visc, i allí vaig estar treballant de cuiner uns mesos i al cap d'uns mesos va sortir una substitució a la presó de Catalunya i vaig estar allí uns dos mesos i a partir d'aquí ja em van anar reclamant cada any fins que ja van obrir un centre penitenciari més a prop de casa meva i vaig anar cap allà, ara ja fa 6 anys que hi treballo.

- Com vas aconseguir accedir al centre penitenciari? Quin tipus de formació es necessita per poder treballar de docent en un centre penitenciari?

La forma d'entrar-hi és com a qualsevol altre centre educatiu, però com són centres una mica especials, quan hi ha una vacant el Departament penja un anunci a la seva web, que són el que es diu "les places de difícil cobertura", tu t'hi apuntes, després el Departament fa com una tria, li envien a l'equip directiu, aquests després fan unes entrevistes i ja. La titulació que has de tenir és el Grau de Magisteri, Primària o, en el nostre claustre també hi ha professors de secundària que són els que tenen el CAP (el màster).

- Com està sent la teva experiència al centre?

Doncs molt bona! Algunes de les coses que sobten és que tu ets del Departament d'Educació per tant ets com una escola d'Adults normal i corrent però com estàs dintre de Justícia les dinàmiques d'un centre penitenciari acaben influint a l'Escola d'Adults. Per exemple, els horaris els tenen ells marcats, no nosaltres com a escola, els temes de seguretat, no pots tenir més de 15 alumnes per aula... Te n'adones que no ets una escola normal i corrent perquè la part de la seguretat està sempre bastant present. El tema d'Internet i mòbils, ells no poden tenir-ne i hi ha molts continguts que seria interessant treballar-los i no es pot. Internet està molt protegit per seguretat també, així doncs només tenen accés a la Wikipedia o pàgines molt concretes, això fa que em limiti com a docent.

- Quants presos hi ha en total? Quants homes i quantes dones?

Una cosa especial de treballar en un Centre d'Adults d'una presó és que allò és molt dinàmic i cada dia hi ha gent que entra, que surt, que el canvien de presó, que se'n va a l'hospital, etc. Llavors un handicap com a professor és que no tens mai (o quasi mai) cap alumne que et faci tot el curs. Així doncs, et podria dir que aproximadament pensant en l'avui, en total hi ha al centre on jo hi sóc entre uns 700 i 800 presos i de dones n'hi ha unes 48.

- Quin tipus d'educació reben els presos? (Cursos formatius, tallers, etc.) Són tots els mateixos tant per a homes, com per a les dones?

Com a escola d'Adults, hi ha dues branques; la part més formal, que s'acaba quan obtenen la titulació de l'ESO. Comença des de la Formació Instrumental, on hi ha 3 nivells; FI 1, FI 2 i FI 3. La primera seria alfabetització, per la gent que no sap llegir ni escriure (seria un 1r-2n de primària), la segona seria un cicle mitjà (3r-4t de primària) i l'última seria un cicle superior (5è i 6è de primària). Després d'aquests cursos, tenim el GES 1 (1r-2n d'ESO) i GES 2 (3r i 4t d'ESO). Quan acaben GES 2 obtenen el títol de l'ESO. El temps que ells estan al centre, entre que venen i no venen fa molt difícil la continuïtat d'estudis. A partir de què tenen el GES 2 també poden estudiar a distància. Poden fer batxillerat o cicles formatius a través de el IOC (Institut Obert de Catalunya), tot de manera telemàtica. Després també poden fer els proves d'accés a la universitat per a majors de 25 o 45 anys a través de la UNED. I després poden fer les carreres universitàries per aquesta o, des de fa 2 anys a través de la UOC. Aquesta seria la part més formal, cap a una titulació reglada, i aquest ensenyament venen cada dia a l'escola, de dilluns a divendres un parell d'hores.

La part més informal, fariem les llengües; català, castellà i anglès. I després les COMPETIC (informàtica). Cadascuna d'aquestes consta de 3 nivells. Amb aquestes també obtenen títols i un cop acaben el 3r nivell d'anglès dona pas a 2n o 3r a l'Escola Oficial d'Idiomes un cop acabin la seva condemna.

Després el Departament de Justícia, ofereix uns programes pel tema de programes de rehabilitació, ja sigui per delictes sexuals, homicidis, drogodependents, etc. Però aquí nosaltres com a docents no hi entrem.

- Quin nivell formatiu solen tenir els presos i les preses que ingressen al centre?

Doncs mira, el gran gruix de la població penitenciària a tot Catalunya estaria entre el FI 3 (que seria un 5è-6è de primària) que normalment també és la gent de EGB, gent que la va deixar inacabada o GES 1, gent que va començar la ESO però que no la va acabar.

- Si algun dels seus alumnes/as presenta alguna necessitat especial educativa com se li atén?

Aquesta és una molt bona pregunta, ja que és una assignatura pendent de les escoles d'adults. Ja que en una escola de primària o a un institut està l'equip de l'EAP, en canvi a les escoles d'adults no existeix aquesta col·laboració. Llavors cada professor se les ha d'enginyar com pot per poder atendre les necessitats dels alumnes. Puc dir que gran part del nostre alumnat té NEE, ja sigui perquè han pres drogues tota la seva vida, temes de salut mental, etc. És una assignatura pendent aquesta. De fet, el DECRET que va sortir al 2017 de la escola inclusiva allà recull l'escola d'adults, en principi si que hi hauria d'haver un treball conjunt amb els EAP, però a la pràctica no es fa.

- Es dediquen suficients recursos per a la formació en el centre?

Per la demanda que hi ha, dels 700 presos que tenim, justícia diu que hi venen un 60% a les classes, i és mentida. Jo crec que estaria sobre un 40% de la població penitenciària que va a l'escola. A partir d'aquí, podria dir que sí que hi ha prou recursos, ja que els grups no s'omplen del tot i si ho estiguessin, hi ha llista d'espera i en qüestió de setmanes l'alumne entra i ja. Posem el cas que tota la població penitenciària vulgues entrar a l'escola llavors si que seria insuficient, però això no passa. També t'he de dir que la presó en la que treballo és una presó molt nova, té 5 anys només i les aules tenen pissarra digital amb projector, 10 o 15 ordinadors, etc. Altres ja no t'ho sabria dir.

- Com creus que hauria de ser l'educació en un centre penitenciari? Quines serien les principals característiques i quines són les principals mancances.

La influència que fa la presó envers l'escola és molt potent, llavors jo crec que hauria de ser al revés. Els meus alumnes són els meus alumnes, no són presos que venen a l'escola. Hi ha com una confrontació de perspectiva perquè la institució penitenciària veu als presos des d'una perspectiva i creuen que han de fer unes coses amb aquesta gent que jo no les comparteixo, com per exemple rehabilitar-los. La majoria dels casos és de fons, famílies des-estructurades, pobresa, marginació... La presó com ha de rehabilitar-los? És un problema previ, no d'aquesta persona. Llavors l'enfocament que li dóna justícia jo no ho comparteixo. Una altra cosa que hi ha és que el dels programes de rehabilitació el que fan és que per exemple, si un home ha sigut tancat per una baralla i ha fet que un altre acabi malferit, imaginem que té 10 anys de condemna, que fa l'administració? Una cosa que es diu PIT (Pla Individual de Tractament) on l'administració li posa uns objectius a treballar (que ells consideren des de la seva perspectiva) com per exemple si aquest home anava drogat doncs faran que facis el programa de rehabilitació de drogues. Si també posem el cas de que aquest home ha estat treballant "trapixejant" tota la vida i no ha cotitzat mai, li posaran com a objectiu que ha d'anar a treballar als tallers de la presó. Hi ha com una sèrie d'objectius que es marquen i la persona els compleix, té accés als beneficis penitenciaris, que podria ser el 3r grau. Seria la 4ª part de la condemna feta. L'administració ha anat més enllà i si no compleix aquests objectius que s'han establert entre aquesta i el pres/a (perquè el pres ha d'estar d'acord a l'hora d'establir aquests objectius, però seria una imposició trobo jo), per molt que tinguis la 4ª part de la condemna feta i que et portis bé no sortiria. Llavors, l'escola forma part (almenys de la presó en la que estic, perquè no totes funcionen igual) d'aquest objectiu i tens persones que venen condicions per complir aquests objectius "rehabilitadors". Llavors te n'adones que hi ha gent que no ve pel seu propi interès, sinó per escalfar la cadira. Així doncs es veu com justícia acaba influint en l'escola d'adults.

- Quin és el procés que hauria de seguir una persona que està complint condemna per accedir a les formacions que ofereix?

Ja et dic, alguns d'ells venen obligats. Però la majoria venen pel seu propi interès. Hi ha dues vies per accedir-hi: quan una persona entra a la presó està primer 2-3 dies a un mòdul com apartat i aquí el visita el metge, psicòleg, ed. Social, treballadora social i els docents. Així ens presentem a aquests i els hi fem una entrevista inicial per saber una mica el perfil. En aquell moment la persona no estarà interessada, però un cop

realitzada l'entrevista i tot ja van cap al seu mòdul. Llavors el que fem els docents també, es que hi ha unes hores a la setmana que no fem classe, sinó que fem tutoria i anem a un mòdul que ens han assignat i trèiem una llista dels presos d'aquell mòdul i veiem a través de les entrevistes que hem fet el recurs acadèmic de cada pres/a i llavors parlem amb ells/es per si es volen apuntar. L'altra via seria quan els presos estan al seu mòdul poden demanar parlar en la psicòloga o el mestre, fan una instància i a partir d'aquesta veiem les demandes dels presos.

- Quins són els resultats educatius aconseguits fins ara? Totes les persones que comencen a formar-se solen acabar els seus estudis?

Doncs mira, per exemple a la meva assignatura que és informàtica si tinc 15 alumnes a l'aula (hi caben 15 perquè hi ha 15 ordinadors), potser al llarg del curs hi passen 120 persones per aquella aula, així que imagina't la d'altres i baixes que hi ha a tot un curs. Si miréssim estadístiques de gent que acaba aconseguint el títol el percentatge és molt baix. Jo penso que a l'escola no només donem títols, segurament també fem un seguit d'accions i som part d'un procés. Nosaltres garantim un dret, que és el de l'educació, i la persona que es troba a una presó i té el dret d'assistir-hi doncs venen. Aquest és el problema amb el Departament de vegades, quan ells fan l'estadística el que volen són números i títols, però el nostre treball va més enllà.

- Què feu vosaltres per a incentivar a les persones?

Des de fa 3 anys, cada any agafem cada nivell: català, COMPETIC, etc. Una llista i a les 3 faltes seguides que fan si no hi ha un motiu justificat, l'hem de donar de baixa. Llavors una de les iniciatives que vam tenir és fer un recull a final de curs dels motius els quals l'alumnat deixava de venir per saber si era cosa nostra o "x" motius. El 60% de motius són perquè ells deixen de venir, és a dir, és per motius personals d'ells. Llavors, depèn de cada professor, però jo per exemple a les tutories vaig als mòduls dels meus alumnes, on ells viuen. En canvi, tinc companys que les fan des de l'ordinador al despatx de mestres i no trepitgen el mòdul per a res. Al final s'ha de crear un vincle amb l'alumne, preguntar-li com està?, com se sent?, que li passa?, etc. I al cap d'un temps preguntar-li per allò, i ells mateixos es sobten de què te'n recordis d'ells. Quan veuen que et preocupes per ells acaben responent de forma positiva.

- Referent a això, l'educació emocional es treballa amb els presos?

Doncs mira, segur que d'alguna manera la treballes de manera intrínseca, sense adonar-te'n. Això sí, tinc companys que crec que de vegades no els escolten. Els presos tenen la necessitat de parlar, de contar-te les seves coses, llavors tu tens dues

opcions; o dir-los que tu vens a fer de professor i que no t'ho expliquin; o escoltar-los. Fa dos anys o tres l'equip directiu de la meua escola va voler treballar el tema de l'educació emocional i va fer una formació d'unes 4 o 5 sessions amb nosaltres. Alguns companys ho veien com una tonteria i d'altres que molt contents. Depèn dels docents al final.

- Amb la situació del COVID-19, com ho feu per fer les classes? Feu alguna classe en línia?

La diferència que hi ha hagut és que com ells viuen als mòduls, l'escola també és com un altre mòdul, on hi ha biblioteca i entre altres. A partir d'aquí, per exemple jo tenia unes dues persones del mòdul 2, una altra del mòdul 4, etc. On en el meu grup, el nivell era el mateix per a tots. Aquest any amb el tema de la COVID cada mòdul és com un grup bombolla, no es poden barrejar. Abans l'escola era com un punt de trobada entre mòduls per a les parelles, els que eren amics, etc. I clar, aquest any això ja no passa. Així doncs el canvi ha estat aquest simplement, una barreja de nivells dintre d'un mateix mòdul.

- En el centre el qual treballes hi ha la figura del pedagog/a? Quin rol creus que hauria de tenir el pedagog en un centre penitenciari?. Qui fa aquestes funcions al centre?

En el nostre centre sí que hi és la figura del pedagog, però no és des del Departament d'Educació, bé del Departament de Justícia. També t'he de dir que la pedagoga que hi ha al centre no fa les funcions de pedagoga com a tal, sinó que li han assignat unes altres funcions, com la d'educadora social o treballadora social. Si més no, et puc passar el seu contacte i li pots preguntar quines són exactament les seves funcions, ja que jo no hi tinc molt de contacte amb ella. (Em passa el seu correu electrònic).

- Quines són les diferències més significatives de gènere en l'educació en centres penitenciaris?

Jo crec que la dona que entra a la presó normalment és més pobre que l'home, per tant, tenen un nivell sociocultural més baix. Així la diferència principal que veig jo és que les dones tenen un nivell d'estudis més baix que la població masculina en general.

- Fora de les aules, quines són les diferències més significatives de gènere?

Com a escola d'adults nosaltres volem fomentar la coeducació, en cap moment limitem ni molt més l'accés a les dones. Però estic segur que hi ha moltes coses a polir. Referent als tallers que ofereixen, abans sí que es notava que hi havia tallers que eren més destinats cap als homes i altres cap a les dones, a dia d'avui, els tallers que

s'ofereixen són els mateixos per a tothom. Per exemple, una política va venir a visitar-nos l'altre dia i ens deia que les presons estan pensades per als homes, ja que les dones són minoria i estan bastant marginades dintre de l'estructura. Avui dia, almenys aquí a Catalunya, les coses han canviat una mica per a bé. Això si, Catalunya és l'única comunitat autònoma que té competències en les presons, la resta de l'Estat espanyol ho porta Madrid. Així doncs, puc dir que el model penitenciari català si el compares amb el de l'Estat Espanyol, el nostre és molt més modern.

10.2 Entrevista 2

A continuació, amb el seu consentiment previ, incloc l'entrevista realitzada a la pedagoga d'un centre penitenciari de Catalunya.

- Em podries explicar una mica el teu recorregut acadèmic i laboral?

Jo vaig estudiar pedagogia i quan ho vaig fer era una llicenciatura amb l'especialitat de formació, ocupació i empresa. Llavors jo em vaig dedicar a l'empresa privada durant bastant temps fins que vaig voler fer un canvi amb la maternitat i vaig començar a treballar a l'administració a un EAIA. Després vaig treballar a un centre penitenciari de Catalunya, que estava situat dintre de la ciutat i hi cabien uns 300/400 interns. Per això es va fer un altre, que té una capacitat molt més gran i amb diferents mòduls que poden acollir a dones, joves, etc. Llavors jo vaig entrar com a substituta de la pedagoga que hi havia de titular, va tornar al cap d'un mes i vaig anar-me'n a un altre centre. I ara des del setembre que m'he incorporat a aquest altre.

- Quines són les funcions del pedagog/a en el centre penitenciari?

Doncs mira, primer de tot, segons el reglament penitenciari, ha d'haver-hi un pedagog per centre, excepte a grans, que ha d'haver-hi dos. Així doncs, va en funció dels interns. Partir d'aquí, les tasques que fem els pedagog/es habitualment són les mateixes que ens diu el reglament penitenciari, però l'any 2009 vam fer un grup de treball que revisen les funcions del pedagog en els centres penitenciaris. Ara mateix porto la part laboral i formativa, on una part és l'escola, l'àmbit més formal i la meva tasca seria la que no està inclosa dintre d'aquesta. Per exemple si volen un curs de carretoner, si es poden fer formacions externes... El que passa és que amb la situació actual és molt complicat poder fer formacions fora del centre. La part formativa va a demanda, o sigui si un intern té interès per fer alguna cosa, fem la proposta i la valoració i seguiment i intentem que les formacions es facin al centre i quan no es pot

anem nosaltres allí. Ara amb la pandèmia no es fan formacions fora del centre. Una altra de les tasques que fem és preparar l'acollida dels interns. Tota la part d'elaboració d'alguns materials la fem nosaltres. Depenent el tipus de delictes realitzaran un taller o un altre. Si algun pres ha comès un delictes sexual hauran de fer el programa de violència sexual... Així que tot depèn del delictes.

Una altra cosa és l'ocupació, que la porta el CIRE que depèn del Departament de Justícia i cada centre penitenciari té uns tipus de formació depenent els clients que té en l'àmbit, on els tallers productius busquen empreses que puguin vindre aquí a fer un tipus de tasca. Per exemple en l'àmbit tèxtil, fan coixins i aprenen costura. També hi ha una part de cablejat, que és més manipulatiu i manual, on aquí va la gent que no tindria traça per a l'anterior. El que hem de fer és treballar àmbits laborals en persones que potser no n'han tingut mai, com per exemple la puntualitat, la neteja de l'espai, el compromís d'anar a treballar... Això s'ha de treballar més sí.

- Com creus que els hi ha afectat als presos emocionalment el COVID-19?

Pensa que un mòdul té molts metres quadrats, i es poden distreure bé allí dins. Poden anar a escola, activitats físiques... Quan va passar tot això de la COVID-19, van estar exposats i malalts, van donar positiu i van estar aïllats en cel·les i tot i això les mesures de prevenció com són portar la mascareta, és una cosa que no va amb ells. Això sorprèn perquè han estat confinats a les seves cel·les i no han pogut sortir per a res i quan van poder sortir és com si no hagués passat res, per a que es posin la mascareta has d'insistir. Ells es xoquen la mà, s'intercanvien cigarrets de boca en boca... Coses que des de fora aquestes mesures primàries de contacte per evitar la COVID no en són conscients. Així doncs, com ho van viure? Doncs ells estan moltes hores mirant la tele, és una gran evasió que tenen. El problema és els que no tenen tele, ja que la tele se l'han de comprar ells/es i clar hi ha gent que no tenen diners. Per això el treballar allí dintre és una motivació, per a que es comprin el tabac, la tele i els seus capritxos. Les seves necessitats bàsiques són el tabac, la tele i el cafè. També jugaven a escacs... Però molts doncs tenien ganes de sortir, anar a la biblioteca, interaccionar amb altres mòduls... Tota aquesta interacció no hi és.

- Com creus que hauria de ser l'educació en un centre penitenciari? Quines són les principals característiques i quines són les principals mancances?

Principalment les mancances que hi ha és que no preparem en oficis. Ara mateix en els centres penitenciaris perquè es pugui fer un certificat de professionalitat equivalent a un FP o altres, l'administració posa moltes dificultats per a què sigui homologat. I la segona és que tenim molts d'interns que no disposen de documentació. Ara mateix

l'administració, si no tens DNI o NIE no pots fer una formació. Et deixen treballar, però no et donen l'opció d'estudiar un curs dels que et deia. Això no té sentit, perquè tenim moltes persones indocumentades que no els hi donem l'opció de poder regularitzar tot això. De vegades la necessitat del mercat laboral exterior no està lligada en el que es fa dintre dels centres penitenciaris. Però ja et dic, nosaltres el que volem aconseguir és que tinguin la constància aquesta per a quan surtin del mòdul al món laboral. S'ha d'aconseguir que agafin aquests hàbits constants per a motivar-los a quan surtin del centre puguin ser conscients de la importància que té la puntualitat, les normes que han de seguir a la seva feina...

- Si algun dels presos/as presenta alguna necessitat especial educativa com se li atén?

El treball a l'escola es fa bastant individualitzat. Se'ls hi arriba a adaptar tot molt. Si alguna persona ha tingut alguna disminució física doncs també li hem adaptat. Recordo que vam tenir un senyor que volia estudiar i era cec, bé, estava perdent la vista a poc a poc, i se li va anar oferint des de l'escola tots els materials més específics que necessitava. L'escola també ofereix ordinadors per a que ells els puguin tenir dintre de la cel·la, sobretot en estudis superiors. Només poden utilitzar el material d'estudi.

- Trebal·leu l'educació emocional d'alguna manera?

Bé, nosaltres treballem sobretot l'educació per la salut, on fem els hàbits de neteja, la higiene... I l'educació emocional crec que ja s'inclou dintre d'aquest tipus de tallers. Hi ha programes més psico-educatius que són molt més llargs i els socio-educatius que són tallers més curts. Ells quan realitzen un programa de tractament, sempre ha de tenir un benefici per a ells, sobretot de cara a tenir permís de sortida. És a dir, no volen fer tallers si no reben res a canvi. Llavors crec que treballar obligatòriament l'educació emocional, si ells no veuen que tenen res a canvi no s'apuntarien. Llavors nosaltres els tallers per fer-los més atractius i que s'inscriguin els hi diem: "si no haces este curso, no vas a tener "x" cosas." Fem un tracte amb ells.

- Quines són les diferències més significatives de gènere en l'educació en centres penitenciaris?

Si, sí. Molts interns per exemple hi ha feines que ens diuen que això és treball de dones o d'homes. Et diré que inclús quan jo els hi he de manar alguna cosa, no ho volen fer perquè jo sóc una dona i diuen que jo no els he de manar. S'intenta treballar el gènere en els centres penitenciaris a través de dos programes transversals de

gènere. Amb les dones fan molt més treball per exemple amb l'amor romàntic, perquè elles inclús són molt masclistes i poc feministes. La part dels oficis per exemple hi ha homes que diuen que alguns oficis són de dona i ho tenen molt interioritzat.

10.3 Declaració responsable

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Declaració responsable sobre els aspectes ètics del Treball de Fi de Màster (TFM) / Treball de Fi de Grau (TFG) proposat

Els aspectes ètics són fonamentals per a la Universitat Rovira i Virgili. Per això, cal que realitzeu la següent avaluació ètica sobre el vostre treball de fi de màster (TFM) / treball de fi de grau (TFG), segons correspongui. Responeu SÍ / NO a les preguntes que es detallen a continuació. Si totes les vostres respostes són NO, no es necessiten més detalls que la vostra signatura. Si, en canvi, responeu SÍ a alguna de les preguntes següents, es requereix, segons objecte d'estudi i comitè d'avaluació i seguiment competent:

- CEIm-IISPV:..... Informe favorable
- CEEA: Informe favorable
- CEIPSA: Compromís formal del professorat i alumnat implicat pel que fa al seguiment de la normativa aplicable.

Nom del professor/a responsable:

Sofia Moya

Nom de l'alumne/a:

Saray Maura

Ensenyament:

Pedagogia

Títol del ☐ TFM / ☒ TFG (marqueu la casella que correspongui)

"Educació entre reixes"

Breu descripció del TFM / TFG (màx. 1000 caràcters, espais inclosos):

Investigació sobre l'educació que s'imparteix dintre de l'àmbit penitenciari per tal de detectar quines són les mancances hi existeixen . A través de la revisió de varis articles i dues entrevistes, una a un docent i un altra a una pedagoga que hi treballa allí.

Indiqueu si el TFM / TFG que voleu desenvolupar inclou algun d'aquests aspectes.

Apartat	Sí	No
1. Embrions/fetus humans		
Implica cèl·lules mare embrionàries humanes (CMEH)?	☐	☒
Implica l'ús d'embrions humans?	☐	☒

Implica l'ús de teixits / cèl·lules fetals humanes?	☐	☐
2. Éssers humans		
Implica la participació d'éssers humans?	☒	☐
• Són voluntaris en l'àmbit de les ciències socials o les humanitats?	☒	☐
• Són persones incapacitades per donar el seu consentiment informat?	☐	☒

1

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

• Són individus o grups vulnerables?	☐	☒
• Són menors d'edat?	☐	☒
• Són pacients?	☐	☒
• Són voluntaris sans per a estudis mèdics?	☐	☒
Implica intervencions físiques en els participants?	☐	☒
3. Cèl·lules/teixits humans		
Implica cèl·lules o teixits humans (diferents dels embrions/fetus humans de la secció 1)?	☐	☒
4. Dades de caràcter personal i privacitat		
Implica la recollida i/o tractament de dades personals?	☐	☒
• Implica la recollida i/o tractament de dades personals sensibles, com ara, salut, vida sexual, raça, opinió política, conviccions religioses o filosòfiques?	☐	☒
• Implica el tractament d'informació genètica?	☐	☒
• Implica el seguiment o observació dels participants?	☐	☒
Implica un tractament posterior de les dades personals recopilades prèviament (ús secundari)?	☐	☒
5. Animals		
Implica experimentació amb animals	☐	☒
6. Països tercers		
Cas que es desenvolupi, de manera total o parcial, en països que no pertanyen a la Unió Europea, el projecte d'R+D+I planteja problemes potencials d'ètica?	☐	☒

Teniu previst utilitzar recursos locals (per exemple, mostres de teixits animals o animals, material genètic, animals vius, restes humanes, materials de valor històric, mostres de fauna o flora en perill d'extinció, etc.)?	☐	☒
Teniu previst importar material (incloses les dades personals) de països que no pertanyen a la Unió Europea a la Unió Europea?	☐	☒
Teniu previst exportar material (incloses les dades personals) des de la Unió Europea a països que no pertanyen a la Unió Europea?	☐	☒
Cas que el projecte generi beneficis i impliqui països de baixos ingressos i/o baixos ingressos mitjans, teniu previst les accions de repartiment de beneficis?	☐	☒
Podria la situació al país posar en risc els participants?	☐	☒
7. Medi Ambient/Salut i protecció		
Implica l'ús d'elements que poden causar danys al medi ambient, animals o plantes?	☐	☒
Tracta sobre la fauna i/o flora en perill d'extinció i/o àrees protegides?	☐	☒
Implica l'ús d'elements que poden causar danys als humans, inclòs el personal investigador?	☐	☒
8. Ús dual		

2

UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI

Implica productes de doble ús en el sentit del Reglament 428/2009 ¹ o altres articles per als quals es requereix autorització?	☐	☒
9. Focus exclusiu sobre aplicacions civils		
Podria necessitar aclariments en relació amb un enfocament exclusiu sobre aplicacions civils?	☐	☒
10. Ús malintencionat dels resultats		
Té potencial perquè els seus resultats siguin utilitzats malament?	☐	☒
11. Altres aspectes ètics		
Hi ha algun altre aspecte ètic que hauria de ser pres en consideració? Especifiquen, si us plau:	☐	☒

Confirmem que hem valorat tots els aspectes ètics descrits més amunt i que, en cas afirmatiu, els signataris ens comprometem formalment, segons objecte d'estudi i comitè d'avaluació i seguiment competent, a:

- CEIm-IISPV:..... Elaborar una descripció dels problemes ètics implicats i la documentació requerida, d'acord amb les indicacions de la "Guia de l'investigador/a".
- CEEA:..... Elaborar una descripció dels problemes ètics implicats i la documentació requerida, d'acord amb les indicacions de la "Guia de l'investigador/a".
- CEIPSA:..... Actuar d'acord amb la normativa aplicable en cas que el treball en qüestió tingui implicacions ètiques.
Seguir les directrius establertes a la "Guia de l'investigador/a" i la "Guia sobre protecció de dades personals en els Treballs de Fi de Grau i Màster de la Universitat Rovira i Virgili".

Tarragona, 21 d'abril del 2021.

MOYA
PEREIRA SOFIA
- 39684368F

Digitally signed by
MOYA PEREIRA
SOFIA - 39684368F
Date: 2021.04.21
10:40:54 +02'00'

Signatura del professor/a responsable

Signatura de l'alumne/a

Nota: Una vegada emplenat i signat, convertir el document a format PDF i enviar a l'adreça carlos.garcia@urv.cat

¹ Productes de doble ús són aquells productes, inclòs el suport lògic (software), i la tecnologia que puguin destinar-se a usos tant civils com militars i que inclouen tots els productes que puguin ser utilitzats tant per a usos no explosius com per ajudar a la fabricació d'armes nuclears o altres dispositius nuclears explosius. Veure [Reglament CE 428/2009 del Consell de 5 de maig de 2009](#).